

VÁCLAV
H A V E L

DESPRE
IDENTITATEA
UMANĂ

PAIDEIA

Despre autor:

Celebrul dramaturg, eseist și publicist Václav Havel - astăzi președintele Cehoslovaciei - s-a născut la Praga pe 5 octombrie 1936. Din motive de dosar i se refuză înscrierea la facultățile cu profil umanist; în consecință urmează doi ani cursurile Facultății de economie a Politehnicii pragheze pe care e nevoit să le întrerupă pentru satisfacerea serviciului militar. După eliberare lucrează pe rând ca mașinist și asistent de regie la diferite teatre din Praga. În 1956 începe să publice articole de critică literară, iar mai târziu studii teoretice despre artă teatrală. În 1960 devine secretar literar al faimosului teatru de la „Balustradă“ unde i se joacă primele piese, interzise apoi de cenzură după dramaticele evenimente din august 1968 ce au dus la înăbușirea „Primăverii pragheze“. În ciuda opreliștilor Václav Havel continuă să scrie - piesele lui sînt jucate pe scenele lumii, eseurile și studiile filozofice publicate de marile edituri europene și de peste Ocean. În acest timp Václav Havel se manifestă și ca cetățean, protestînd cu vehemență împotriva opririlor atât de frecvente în perioada așa-zisei normalizări. Astfel devine unul dintre fondatorii și purtătorul de cuvînt al Inițiativei cetățenești „Charta 77“, iar mai târziu în 1989 unul dintre conducătorii Forumului Cetățenesc, avînd o contribuție hotărîtoare la revenirea Cehoslovaciei pe făgașul adevăratei democrații. Pentru atitudinea sa cetățenească a fost privat de mai multe ori de libertate - în total trei ani și jumătate. Pentru activitatea literară și pentru curajul său cetățenesc i-au fost decernate numeroase premii internaționale.

O parte din folietoanele cuprinse în acest volum au fost scrise în anii de detenție.

J.G.

Václav
H A V E L

DESPRE IDENTITATEA UMANĂ

Traducere din limba cehă de
JEAN GROSU

PAIDEIA

Lector: Simona Kessler

Pe copertă: Fotografia lui Václav Havel
de Chip Hires - Gamma Liaison

Václav Havel, *O lidskou identitu*

© 1990 Václav Havel

© 1991 Editura Paideia

Str. Teleajen 30

73216 București 2

România

Tel./Fax: (0)0400-352.755

Realizare grafică și culegere pe computer:
Societatea Paideia

Tipar și legătorie:
Atelierele Tipografice Metropol

PRINTED IN ROMANIA

ISBN 973-9131-13-1

SCRISOARE DESCHISĂ ADRESATĂ LUI GUSTÁV HUSÁK

Stimate domnule doctor,

În întreprinderile și instituțiile noastre se muncește disciplinat, activitatea cetățenilor dă rezultate vizibile în creșterea treptată a nivelului lor de trai, oamenii își construiesc case, cumpără mașini, zămislesc copii, se amuză, trăiesc.

În ceea ce privește succesul sau insuccesul politicii dumneavoastră, toate acestea n-ar trebui să însemne încă nimic: după fiecare agitație socială oamenii se întorc în cele din urmă la munca lor de toate zilele, fiindcă, pur și simplu, vor să trăiască, făcând, de fapt, acest lucru pentru ei înșiși, și nu pentru cutare sau cutare conducere de stat.

Firește, oamenii nu fac nici pe departe doar atât că se duc la lucru, că fac cumpărături și trăiesc în felul lor. Fac mai mult: își iau numeroase angajamente, pe care le îndeplinesc și le depășesc; participă unitar la alegeri și-i votează în unanimitate pe candidații propuși; activează serios la diferite organizații politice; participă la ședințe și manifestații; declară solemn că sprijină tot ceea ce le aparține; nicăieri nu poate fi observat vreun semn de dezacord cu acțiunile guvernului, indiferent în ce domeniu.

Aceste realități nu mai pot fi însă atât de ușor trecute cu vederea; aici e cazul, cred, să ne punem serios întrebarea: nu confirmă oare, toate acestea faptul că ați reușit să îndepliniți cu succes programul pe care Conducerea Dumneavoastră și l-a propus: adică, să câștige sprijinul populației și să consolideze situația în țara noastră?

Răspunsul depinde de ceea ce se înțelege prin noțiunea de consolidare.

Așa timp cât pentru noi singurul ei instrument de măsură sînt cifrele apărute în diverse statistici și comunicate oficiale sau polițienești cu privire la activitatea cetățenilor și la alte lucruri asemănătoare atunci, categoric, cu greu ne-am putea îndoi de rezultatele consolidării în țara noastră.

Ce ne facem însă, dacă vom înțelege prin consolidare ceva mai mult, adică adevărata stare lăuntrică a societății? Dacă începem să punem întrebări și despre alte lucruri, poate mai subtile și nu atât de ușor enumerabile, dar nicidecum mai puțin importante, adică, despre ceea ce din punctul de vedere al experienței umane individuale se ascunde, cu adevărat, în spatele acestor cifre? Dacă ne punem și astfel de întrebări cum ar fi, de pildă, ce s-a făcut pentru renașterea morală și spirituală a societății, pentru adevărata dezvoltare a dimensiunilor umane ale vieții, pentru ridicarea omului pe o treaptă superioară a demnității, pentru afirmarea sa reală, liberă și autentică în lume? Ce constatăm dacă ne îndepărtăm atenția de la simpla totalitate a acestor fenomene exterioare și ne-o îndreptăm, să zicem, spre ansamblul cauzelor și consecințelor, al structurilor și semnificației lor lăuntrice, pe scurt, spre acel plan mai ascuns al realității, în care aceste fenomene ar trebui să capete adevărata lor semnificație socială? Mai putem, oare, după aceea, să considerăm societatea noastră o societate consolidată?

Îndrăznesc să afirm: nicidecum. Îndrăznesc să afirm că - în cluda tuturor acestor agreabile aspecte exterioare - *lăuntric societatea noastră nu e cîtuși de puțin consolidată*, ci, dimpotrivă, decade treptat într-o criză din ce în ce mai adîncă, într-o criză din multe puncte de vedere mai primejdioasă decît toate crizele de care ne amintim în decursul istoriei noastre moderne.

Voi încerca să justific această afirmație.

Întrebarea fundamentală care trebuie să ne-o punem aici, sună astfel: *de ce se comportă, de fapt, oamenii așa cum se comportă; de ce fac ei tot ceea ce, în ansamblul său, creează acea impunătoare impresie de absolută unitate a societății care sprijină absolut toate acțiunile guvernului ei?* Cred că pentru orice observator fără idei preconcepționate răspunsul este evident: elementul care-i mână pe oameni spre acest comportament este *teama*.

De teamă să nu-și piardă postul predă profesorul la școală lucruri în care nu crede; de teamă pentru viitorul său, elevul le repetă după el; de teamă că nu va putea să-și continue studiile întră ținărul în Uniunea tineretului și face acolo tot ce li se cere; de teamă că fiul sau fiica sa nu va beneficia de numărul suficient de puncte la examenul de admitere în facultate, potrivit monstruosului sistem de punctaj politic, tatăl acceptă tot felul de funcții, făcând „de bună voie” tot ce se impune. De teama unor eventuale consecințe neplăcute, oamenii participă la alegeri, îi aleg pe candidații propuși, prefăcându-se a socoti acest ritual drept alegeri adevărate; de teamă pentru existența lor, pentru poziția și cariera lor se duc la ședințe, aprobă acolo tot ce li se cere, sau tac; de teamă își fac tot felul de autocritici înjositoare, se căiesc și completează fals o mulțime de formulare umilitoare; de teamă să nu fie denunțați, nu-și exprimă în public și, adeseori, nici în intimitate, adevăratele lor păreri și convingeri. De teama unor posibile nedreptăți existențiale, din strădania de a-și îmbunătăți poziția și de a fi pe placul organelor superioare, oamenii munci își iau, în majoritatea cazurilor, tot felul de angajamente; din aceleași îndemnuri întemeiază, adeseori, chiar și acele brigăzi de muncă socialistă, știind dinainte (foarte bine), că principala lor menire este aceea de a fi pomenite în rapoartele trimise sus. De teamă merg oamenii la diverse festivități, adunări și manifestații oficiale. De teamă să nu li se pună piedici în activitatea viitoare, mulți oameni de știință și artă aderă la idei în care de fapt nu cred, scriu lucruri

pe care nu le gîndesc sau despre care ştiu că nu exprimă adevărul, intră în organizații oficiale, participă la lucrări despre a căror valoare au cea mai proastă părere, sau își ciuntesc și își deformează singurii propria lor operă. În încercarea de a se salva, mulți ajung chiar să-i denunțe pe alții, declarînd că aceștia au făcut ceea ce de fapt le-au făcut ei lor.

Firește, teama despre care vorbesc nu poate fi imaginată ca o teamă în acceptul curent al psihologiei, cu alte cuvinte ca o anumită stare emoțională concretă; de cele mai multe ori nu vedem în preajma noastră oameni tremurînd ca plopii-tremurători, ci cetățeni cîi se poate de mulțumiți, arborînd o mină ce trădează siguranță de sine. E vorba aici de o teamă mai profundă, aș spune, în sensul etic: adică, de participarea mai puțin conștientă la conștiința colectivă a existenței unei amenințări permanente și omniprezente; de grija pentru ceea ce este sau ar putea fi amenințat; de obișnuirea treptată cu această amenințare, așa cum te obișnuiești cu un component substanțial al vieții naturale; de însușirea tot mai vastă, mai firească și mai îndemînică a diferitelor forme de adaptare exterioară, ca unic procedeu productiv al autoapărării.

Desigur, teama nu e unicul material de construcție al actualei structuri sociale.

Cu toate acestea rămîne materialul principal, de temelie, în absența căruia nu s-ar fi putut obține niciodată acea unitate, acea disciplină și unanimitate aparentă, pe care își sprijină documentele oficiale afirmațiile lor cu privire la consolidarea situației în țara noastră.

Se naște însă, fireasca întrebare: de ce le e teamă, de fapt, oamenilor? De procese? De tortură? De pierderea averii? De deportare? De execuții? Categoriec, nu: aceste forme, cele mai brutale, de presiune socială asupra cetățeanului cel puțin în condițiile noastre au fost, din fericire, luate și duse de apa istoriei. Presiunea de azi îmbracă forme mai alese, mai

delicate, și chiar dacă există și acum procese politice (a căror manipulare de către putere e cunoscută oricui), ele nu mai reprezintă decât o amenințare marginală, în timp ce greutatea principală e transferată în domeniul *presunții existențiale*. Ceea ce, bineînțeles, nu schimbă cu nimic esența lucrurilor: e bine cunoscut faptul că niciodată nu contează atât valoarea absolută a amenințării, pe cât contează valoarea ei relativă; în perspectiva lumii în care trăiește cu valorile ei ierarhice pe om îl interesează mai curînd semnificația subiectivă a ceea ce pierde, decât ceea ce pierde obiectiv. Cu alte cuvinte: dacă, de pildă, omul de azi se teme că va fi pus în situația de a nu mai putea munci în specialitatea sa, această teamă poate fi la fel de cumplită, și-l poate împinge la aceleași fapte, ca atunci cînd, în alte împrejurări istorice, era amenințat de confiscarea averii. Totodată, metoda presunții existențiale este, într-un anume sens, mai universală: căci, practic, nu există în țara noastră cetățean care să nu poată fi lovit existențial (în sensul cel mai larg al cuvîntului); fiecare cetățean are ce pierde și, deci, pentru fiecare există un motiv de teamă. Sortimentul celor ce pot fi pierdute de om e foarte bogat: de la cele mai variate privilegii ale păturilor conducătoare și ale tuturor avantajelor speciale decurgînd din privilegiul puterii, de la posibilitatea activității liniștite, a avansării în funcție și a cîștigului legat de această avansare, de la posibilitatea de a munci în specialitatea ta, de a studia, pînă la posibilitatea de a trăi măcar la acel grad de siguranță juridică limitată, de care beneficiază ceilalți cetățeni, fără a ajunge în categoria acelei pături pentru care nu sînt valabile nici măcar acele legi valabile pentru ceilalți, adică, printre victimele *apartheidului politic cehoslovac*. Da, oricine ar avea ceva de pierdut, pînă și ultimul muncitor auxiliar poate fi transferat într-un loc de muncă mai dificil și mai prost remunerat, și el poate fi aspru pedepsit dacă la ședință sau la cîrciumă își exprimă adevărata sa părere.

Desigur, acest sistem al presiunii existențiale, încercuind cu desăvârșire întreaga societate și pe fiecare cetățean în parte, fie ca o amenințare cotidiană concretă, fie ca o posibilitate globală nelimitată, n-ar putea să funcționeze cu succes dacă n-ar avea în spate întocmai ca acele forme depășite, mai brutale, ale presiunii sociale o forță care să-l asigure și să-l garanteze universalitatea, complexitatea și puterea: *omniprezența și atotputernicia instituției a direcției securității statului*. Acest pălanjen înspăimântător a întretesut de la un capăt la altul întreaga societate cu pînza sa invizibilă, el este acel punct de fugă limită în care, pînă la urmă, se întretale toate firele spaimel, acel ultim și incontestabil document al zădărnicei și lipsei de speranță. Și chiar dacă de cele mai multe ori majoritatea oamenilor nu văd cu proprii lor ochi și nu pot atinge această imensă pînză de pălanjen, totuși, pînă și cel mai simplu cetățean știe de existența ei, și, de aceea, clipă de clipă și oriunde s-ar afla, ține seama de ea și se comportă în consecința: adică, în așa fel, încît să reziste în lupta cu ochii și urechile sale nevăzute. Și știe bine de ce trebuie să reziste: pentru ca acest pălanjen să intervină în viața cetățeanului nu e nevoie ca el - cetățeanul - să cadă direct în mrejele lui; nu-i nevoie să fie nici măcar anchetat, interogat, acuzat, judecat sau condamnat. Superiorii lui sînt și ei învăluți de această pînză de pălanjen, și fiecare instanță care decide de soarta lui colaborează sau este obligată să colaboreze într-un fel sau altul cu organele securității statului. Și, astfel, însăși împrejurarea că securitatea poate, de fapt, să intervină oricînd în viața omului fără ca aceasta să i se poată împotrivi e de-ajuns ca viața lui să-și piardă o parte din firescul și autenticitatea ei și să devină un fel de prefăcătorie permanentă.

Dacă teama se află în spatele strădaniei de autoapărare a omului, de a-și salva avutul, atunci, putem observa din ce în ce mai des că principala forță motrică a încercărilor sale

agresive de a dobândi ceea ce n-a avut pînă acum, devin *egoismul și carterismul*.

Se pare că, rareori, în ultima vreme, sistemul social a oferit atât de deschis și fără opreliști prilejul de a se afirma acelor oameni în stare să adere oricînd la orice, în măsura în care acest lucru le aduce un folos material; acelor oameni fără principii și fără șira spinării, care, în dorința de a dobîndi puterea și profitul personal, sînt dispuși să facă orice; acelor oameni cu fire de lachel, cărora puțin le pasă de orice autoumîlire, gata oricînd să-și jertfească semenii și propria lor onoare pe altarul posibilității de a fi pe placul puterii. În asemenea circumstanțe nu e deloc înțîmplător faptul că atîtea funcții publice și ale puterii de stat sînt ocupate azi de carierişti, de oportunişti și șarlatani notorii - de tot soiul de indivizi cu bube în cap. Ori, pur și simplu, de niște colaboraționiști tipici, adică de acei indivizi avînd deosebita capacitate de a se convinge mereu pe ei înșiși, încă o dată și încă o dată, că trebuie să ocupe aceste locuri fiindcă, în felul acesta, salvează, chipurile, *ceva*, sau cel puțin împiedică *mai rău*. În asemenea circumstanțe, nu e înțîmplător nici faptul că tocmai azi a atins gradul cel mai înalt - din cîte ne amintim în ultimele decenii -, coruptibilitatea celor mai diferiți agenți publici, „bunăvoința“ lor fîrîșă de a se lăsa mituiți oricînd și pentru orice, și de a impune, cu prioritate și nerușinare în deciziile lor, acele puncte de vedere dictate de cele mai diferite interese personale.

Oameni, care cred sincer în tot ceea ce le spune propaganda oficială și sprijină dezinteresatî puterea, sînt, astăzi, mai puțini ca oricînd. În schimb, ipocriții sînt din ce în ce mai mulți și, de fapt, orice cetățean e obligat, într-o anumită măsură, să fie ipocrit.

Această situație, deloc îmbucurătoare, își are, firește, cauzele sale logice: rareori, în ultimii ani, regimul s-a interesat atât de puțin de adevărata mentalitate a cetățenilor aparent loiali și de sinceritatea manifestărilor acestora - e suficient să

remarcăm doar faptul că, în timpul acelor falimoase autocritici și pocăinți din cadrul ședințelor, pe nimeni nu mai interesează dacă acești oameni fac acest lucru din sinceritate sau numai în propriul lor folos; se poate spune chiar, că se contează - la modul mai mult sau mai puțin mecanic - pe a doua posibilitate, fără a se vedea în asta ceva amoral; ba, mai mult, că tocmai avantajele personale pe care această alternativă le aduce în obținerea unor asemenea declarații îndreptățeste, în primul rând, următoarea argumentație: pe pocăit nimeni nu încearcă să-l convingă că a greșit sau că s-a înșelat, ci, de cele mai multe ori, i se spune că dacă vrea să se salveze trebuie să se căiască - șansele ce i se oferă pe această cale fiindu-i prezentate într-o exagerată bogăție de culori, în timp ce gustul de cocleală ce îl rămâne în gură după o asemenea pocăință e bagatelizat, fiind socotit a fi o pretinsă halucinație. Și dacă, eventual, s-ar nimeri să apară vreo ciudățenie de om care să facă asta, într-adevăr, cu inima curată, și ar confirma, de pildă, acest lucru prin refuzul aprioric al recompensei ce i se cuvine, ar fi suspectat, cu cea mai mare probabilitate, de însuși regimul politic.

Se mai poate spune la modul deschis că, într-un fel, toți sîntem mituiți: dacă accepți într-o întreprindere cutare sau cutare funcție (bineînțeles nu ca instrument în serviciul celorlalți, ci în serviciul conducerii întreprinderii), ești răsplătit cu cutare și cutare avantaje. Dacă intri în Uniunea tineretului, îți câștigi dreptul și mijloacele la cutare și cutare formă de distracție și agrement. Dacă participi în calitate de creator la cutare și cutare *acțiune* oficială, vei primi în dar posibilități de creație autentică. De gîndit, gîndește ce vrei; dacă aparent ești de acord, nu pui bețe în roate și înăbuși în tine interesul pentru propriul tău adevăr și propria-ți conștiință toate ușile îți sînt larg deschise.

Dacă principiul fundamental al afirmării sociale este *principiul adaptării aparente*, atunci ce fel de însușiri

omenești pot fi mobilizate și cum ce fel de oameni pot ajunge în prim plan?

Undeva, între apărarea împotriva lumii dirijate de frică și cucerirea agresivă a lumii condusă de dorința profitului personal, se întinde o zonă ce n-ar trebui și n-ar fi drept să fie trecută cu vederea, fiindcă și ea cooperează, într-o însemnată măsură, la făurirea climatului moral al „societății unitare”. Această zonă este nepăsarea și tot ce e legat de ea.

După recente zguduri istorice și după ce au deslușit ce fel de regim s-a „stabilizat” în țară, oamenii parcă și-au pierdut încrederea în viitor, în posibilitatea îndreptării treburilor publice, în rostul luptei pentru dreptate și adevăr. Se resemnează, renunță la tot ceea ce depășește cadrul grililor curente de zi cu zi, legate de asigurarea existenței personale; caută cele mai variate procedee de evadare; cad pradă apatiei, dezinteresului față de valorile extrapersonale, dezinteresului față de semenii săi, pasivității spirituale și deprimării. Iar cel ce mai încearcă să se împotrivească, refuzând, de pildă, principiul prefăcătoriei ca soluție de existență, fiindcă se îndolește de valoarea autorealizării plătite cu prețul autoînstrăinării, apare în ochii tot mai nepăsătorilor cetățeni din jurul lui ca un om ciudat, nebun, ca un Don Quijote - și, pînă la urmă e, în mod necesar, tratat cu o anumită doză de indignare și nemulțumire, ca orice om ce se comportă altfel decît ceilalți și de la care pîndește primejdia că, prin comportarea sa, prezintă o oglindă critică a celor din preajma lui. Sau - altă posibilitate - o comunitate aparent nepăsătoare îl exclude pe un asemenea individ din rîndurile ei, ori se ferește de el, în funcție de cum i se cere, dar, în taină sau în intimitatea ei, îl simpatizează, sperînd că simpatia ascunsă față de cineva care se comportă așa cum ar trebui să se comporte ea, dar nu poate, dă satisfacție propriei sale conștiințe.

Această nepăsare e însă - în mod paradoxal - un factor social foarte activ: căci, oare, majoritatea celor ce se prezintă în fața urnelor, se duc la ședințe, se înscriu în organizații oficiale, nu fac asta mai curînd din indiferență decît de frică? Și nu e oare sistemul de funcționare, aparent atît de perfect, al sprijinirii regimului doar o chestiune de rutină, de obișnuință, de automatism și de comoditate, în spatele căreia nu se ascunde *de facto* nimic altceva decît totala resemnare? Faptul de a participa la toate aceste ritualuri politice, în care nimeni nu crede, n-are, ce-l drept, nici un rost - cel mult le asigură participanților liniștea - dar ce rost ar avea să nu participe? În felul ăsta n-ar obține nimic, în schimb ar fi păgubiți de liniștea atît de mult dorită.

Cel mai mulți dintre oamenii trăiesc, nu cu dragă inimă, într-un permanent conflict cu puterea socială și asta, cu atît mai mult cu cît știu că un asemenea conflict nu se poate încheia altfel decît cu înfrîngerea individului izolat. Și-atunci de ce să nu facă omul ceea ce i se cere? Povestea asta nu-l costă nimic - și, cu timpul, încetează chiar să mai reflecteze asupra ei, socotind că nici nu merită să-și mai frămînte creierul cu așa ceva.

Lipsa de speranță duce la apatie, apatia la adaptare, adaptarea la actul rutinier (servind apoi ca document al activității politice de masă). Toate acestea la un loc alcătuiesc imaginea de epocă despre așa-numitul comportament normal - imagine, în esența ei, profund pesimistă.

Cu cît mai profundă este această renunțare a omului la posibilitatea publică de îndreptare a lucrurilor și, în general, la toate acele valori și țeluri *extrapersonale*, deci la posibilitatea de a acționa în direcția „în afară”, cu atît mai mult se îndreaptă energia lui într-acolo unde i se pun relativ cele mai mici obstacole: cu alte cuvinte în direcția „înăuntru”. Oamenii se gîndesc mult mai mult la ei, la căminul lor, la familia lor, la casa lor, acolo își găsesc liniștea, acolo pot da uitării toate

nerozile lumii, acolo își pot valorifica liber spiritul lor creativ. Adună acasă lucruri frumoase, își amenajează mai bine locuința, își fac viața mai plăcută, își construiesc cabane, îngrijesc de mașinile lor, dau mai multă atenție mîncării, vestimentației, confortului casnic, pe scurt, se orientează în primul rînd spre parametrii materialii ai existenței lor private.

Această orientare socială are, bineînțeles, consecințele sale economice favorabile: sub presiunea ei se dezvoltă neglijata sferă a producției bunurilor de consum și a serviciilor; influențează creșterea generală a standardului de viață al populației; reprezintă, din punctul de vedere al economiei naționale, o importantă sursă de energie dinamică, în stare să împlinească, măcar parțial, în domeniul dezvoltării avuției materiale a societății, acele sarcini pe care o economie de stat rigidă, birocratizată și puțin productivă, cu greu ar putea să le stăpînească (e suficient, în această privință, să comparăm amploarea și calitatea construcției de locuințe particulare cu cea a sectorului de stat).

Puterea socială salută și sprijină această revărsare de energie în sfera „particulară“. Se pune însă întrebarea de ce?

Pentru consecințele pe care le are ca stimulent al dezvoltării economice? Desigur și pentru asta. Da, întregul spirit al actualei propagande și practici politice, promovînd - cu discreție, dar în mod sistematic - această orientare spre „înăuntru“ la rangul de noțiunea cea mai legitimă a conținutului realizării omului în lume, trădează cu o prea vădită claritate motivul pentru care puterea socială salută cu atîta entuziasm această revărsare de energie: în primul rînd pentru ceea ce reprezintă ea - la origine - din punct de vedere psihologic; cu alte cuvinte, ca pe o evadare din sfera „publică“. Presimțind corect că forțele astfel evacuate și valorificate în direcția „afară“ ar trebui, în mod necesar, mai devreme sau mai târziu, să se întoarcă împotriva ei (respectiv împotriva formei sale care nu intenționează să cedeze),

puterea socială nu ezită să prezinte viața omului drept ceea ce, de facto, e doar un înlocuitor jalnic și deplorabil al vieții. În felul acesta, atenția societății - în interesul stăpînirii ei „abile” - e îndepărtată în mod conștient de ea însăși, cu alte cuvinte de interesul pentru treburile sociale: priponirea întregii atenții a omului de țărșul intereselor sale pur consumatoare, are drept scop deposedarea sa de capacitățile perceperii accentuate ale măsurii și silurii sale spirituale, politice și morale; reducerea sa la funcția de purtător unidimensional al idealurilor societății de consum timpurii, are drept scop transformarea lui într-un material docil al manipurării totale; primejdia că ar putea țînși după unele dintre nenumăratele și imprevizibilele posibilități pe care le are ca om, urmează a fi înăbușite în fașă prin claustrarea sa în orizontul deplorabil al posibilităților pe care le are în calitate de consumator în condițiile limitate ale pieței cu dirijare centralizată.

Toate acestea demonstrează cu prisosință faptul că puterea socială se comportă în această direcție la modul adecvat unor creaturi al căror unic țel nu este altul decît autoconservarea. În strădania lor de a merge pe calea minimei rezistențe ele nu se uită cu ce preț e plătită această strădanie: *cu agresiunea crudă împotriva integrității umane, cu ciuntirea brutală a omului ca om.*

În același timp, puterea socială se legitimează, cu o perseverență de-a dreptul obsedantă, cu ideologia sa revoluționară - avînd în centrul ei idealul eliberării multilaterale a omului. Unde a rămas însă, omul ce-și dezvoltă armonios, autentic și complex propria sa personalitate? Omul eliberat din captivitatea aparatelor înstrăinării sociale, a mistificatelor ierarhii a valorilor vieții, a libertăților formalizante, a dictaturii averii și a puterii fetișizante a banului? Omul ce se bucură din plin de justiția socială și judecătorească, omul contribuind în mod creator la întărirea puterii economice și politice, omul înălțat în demnitatea sa umană și redat propriei sale personalități? În locul deciziei comune în treburile economice

și a liberei dezvoltări spirituale, i se oferă, pînă la urmă, posibilitatea de a decide singur asupra tipului de frigider sau al mașinii de spălat pe care intenționează să și le cumpere.

Cu alte cuvinte: în prim plan falnica fațadă a marilor idealuri umaniste - și, în spatele ei, modesta căsuță familială a micului burghez socialist ! Într-o parte lozincile bombastice despre dezvoltarea fără precedent a tuturor libertăților și a abundenței structurale a vieții, firește, tot fără precedent - de cealaltă parte cenușiul și pustietatea vieții redusă la *agonistrei*

Undeva, în vârful ierarhiei presiunilor manipulative, ce fac din om un component nătîng și obedient al turmei de consum, se află - așa cum am mai arătat - o forță ascunsă și atotputernică: Direcția securității statului. Nu e, probabil, înîmplător faptul că tocmai cu ea poate fi ilustrată la modul cel mai expresiv prăpastia existentă între fațada ideologică și realitatea cotidiană; oricine a avut trista ocazie de a cunoaște pe propria-i piele „penelul de lucru“ al acestei instituții, nu poate să nu-și dea seama de ridicolul semnificației acestei instituții, așa cum ne-o explică, simulat, oficialitatea: putem să credem că acele mîzgăleli slinoase ale miilor de denunțatori mărunți, de turnători profesioniști, de mici burghezi complexați, vicleni, invidioși și răuvoitori, acel ghemotoc, urît mirositor, de trădări, alibiuri, înșelătorii, clevetiri și intrigi reprezintă scriitura unui muncitor ce păzește puterea poporului și cuceririle ei revoluționare, ferind-o de unelțirile dușmanilor acestora? În definitiv, cel mai mare dușman al adevăratei puteri populare - muncitorești - firește, dacă lucrurile n-ar fi răsturnate cu dosul în sus, ar trebui să fie tocmai acel mic burghez socialist cărui nu-i e scîrbă de nimic și e în stare de orice, lecuindu-și schiopățînda conștiință de sine (umană), prin denunțarea concetățenilor săi, acel trepăduș ce poate fi dibuit, cu ușurință, în spatele practicii de zi cu zi a poliției secrete, ca adevărat mînuitor spiritual al „penelului său de lucru“! Cred că această contradicție,

grotescă, dintre teorie și practică, cu greu ar putea fi explicată altfel decât ca o consecință firească a adevăratei meniri a poliției secrete de azi, care nu e aceea de a apăra dezvoltarea liberă a omului împotriva siluitorilor ei ei, dimpotrivă, de a-i feri pe acești siluitori, de amenințarea care, pentru ei, ar reprezenta-o orice încercare a omului de a se dezvolta cu adevărat în libertate.

Contradicția dintre doctrina revoluționară cu privire la omul nou și la noua morală, și concepția cu picloarele pe pământ, lipsită de fantezie, a vieții ca fericire consumatoare, trezește întrebarea: în definitiv, de ce se ține puterea socială cu atâta înrâncenare de ideologia sa? Răspunsul e cât se poate de limpede: pentru că ideologia - ca sistem de comunicare ritual - convenționalizat - îi asigură aparența legitimității, a continuității și a consistenței, și-i servește ca mască prestigioasă pentru practicile sale pragmatice.

Totodată adevăratele interese, concrete, ale acestor practici, se infiltrează, bineînțeles, la tot pasul și în mod obligatoriu, în ideologia oficială: din măruntaiele nesfârșitului morman de fraze ideologice, cu care puterea socială încearcă, neîncetat, influențarea omului, și pe care acesta, de cele mai multe ori, aproape că nu le receptează din pricina absenței totale a valorii lor de comunicare ajunge în cele din urmă la el ca ecoul unicului glas cu adevărat concret și plin de semnificație, ce sună ca un sfat realist: în politică, pe cât poți, nu te băga - las-o pe seama noastră, tu fă doar ceea ce-ți spunem noi, lasă-te păgubaș de orice filosofie inutilă, nu-ți vîrî nasul acolo unde nu-ți fierbe oala, ține-ți gura, vezi-ți de treaba ta, îngrijește-te de tine și vei fi fericit...

Omul se ține de acest sfat: nevoia de a se îngriji de propria-i existență e, la urma urmel, singurul lucru asupra căruia se poate înțelege, fără prea mari dificultăți, cu guvernul său. Și-atunci, de ce să nu profite de el? Mai ales atunci cînd, oricum, nu se poate face altceva?

La ce duce, prin consecințele ei, această situație, ale cărei trăsături fundamentale am încercat să le surprind aici? Cu alte cuvinte: ce face cu oamenii - și din oameni - un regim întemelat pe teamă și apatie, un regim care-l gonește pe om în bîrlogul simplei existențe materiale, oferindu-i ca principiu de căpetenie a comunicării sale cu societatea ipocrizia? În ce stare e adusă societatea de o politică al cărei unic țel e ordinea aparentă și obediența generală fără să-l pese, cîtuși de puțin, de mijloacele și de prețul cu care e plătit acest lucru.

Probabil, nu e nevoie de prea multă imaginație ca omul să-și dea seama că o asemenea situație nu poate conduce la nimic altceva decît la corozivitatea treptată a tuturor normelor morale, la surparea tuturor regulilor bune-cuvințe și la subminarea pe scară largă a încrederii în semnificația unor valori morale, cum sînt adevărul, principialitatea, sinceritatea, demnitatea și onoarea - spre nimic altceva decît spre degradarea existenței umane la nivelul vegetării biologice, cu alte cuvinte spre acele „adîncuri“ ale demoralizării ce rezultă din pierderea speranței și din criza sentimentelor privind rostul și semnificația vieții. Spre nimic altceva decît spre o nouă evocare a aceluia tragic aspect al poziției generale a omului în civilizația tehnică modernă, legată de pierderea noțiunii orizontului absolut și pe care aș denumi-o *criza identității umane* : poate, oare, să fiñeze demolarea identificării cu sine a omului, un sistem care-l cere acestuia, cu o insistență atît de dură, să fie altul decît e?

A fost obținut ordinea, cu prețul mortificării spiritului, al insensibilizării inimii, al pustirii vieții.

A fost obținută consolidarea aparentă. Cu prețul *crizei spirituale și morale a societății*.

Partea cea mai gravă însă e că această criză se adîncește: e suficient să ne ridicăm un pic doar peste perspectiva limitată a cotidianului, ca să ne dăm seama, cu groază, cît de repede părăsim cu toții pozițiile de pe care ieri încă refuzam să ne

retragem: un lucru socotit ieri de conștiința socială a fi o necuviință, astăzi e cuzat în mod curent, ca mâine să fie acceptat ca un lucru firesc, iar poimîine chiar ca o pildă a bunel-cuviințe. Ceva despre care ieri încă declaram că nu va intra niciodată în obișnuița noastră, ori, pur și simplu, îl consideram imposibil, azi îl acceptăm, fără surprindere, ca pe o realitate. Și, dimpotrivă, ceva ce nu demult ni se părușe o realitate firească, azi îl înțelegem ca pe un lucru excepțional și, curînd - cine știe - s-ar putea să-l considerăm un ideal inaccessibil.

Metamorfozarea criteriilor „firescului” și „normalului”, și mutațiile în simțirea morală, survenite în societatea noastră în decursul ultimilor ani, sînt mai mari decît s-ar părea la prima vedere. Mîna în mîna cu creșterea abrutizării se abrutizează, în mod firesc, și capacitatea de a sesiza această abrutizare.

Boala pare a trece din frunze și roade în trunchiuri și rădăcini. Cele mai îndreptățite motive de temeri rezidă deci în perspectivele pe care le oferă actuala stare de lucruri.

O societate se dezvoltă lăuntric: se îmbogățește și se cultivă, înainte de toate, prin aceea că devine conștientă de sine tot mai profund, mai cuprinzător și mai diferențiat.

Instrumentul de bază al făuririi acestei *conștiințe de sine a societății* este *cultura ei*. Cultura ca domeniu concret al activității umane, influențînd - chiar dacă adeseori foarte mijlocit - starea generală a spiritului și lăsîndu-se ea însăși la rîndul ei influențată neîncetat de această stare.

Acolo unde, prin totala stăpînire a societății, e total înăbușită dezvoltarea ei lăuntrica, diferențiată, apare ca o legitate primordială înăbușirea culturii: și nu numai la „modul mecanic”, ca un lucru care, prin întreaga sa esență ontologică, constituie o antiteză a „spiritului” oricărei manipulari sociale, ci, întrucîtva, „la modul programatic”: de teama justificată că tocmai prin cultură - ca instrument al făuririi conștiinței de sine - societatea își dă seama, în primul rînd, și de măsura

silurii sale. Prin cultură societatea își aprofundează libertatea și descoperă adevărul - și atunci ce interes poate avea față de cultură o putere socială a cărei esență e tocmai înăbușirea acestor valori? O asemenea putere recunoaște, totuși, un singur „adevăr”: acela care-i trebuie la momentul respectiv. Și o singură „libertate”: aceea de a exprima acest „adevăr”.

Lumea unui astfel de „adevăr” care nu se hrănește din climatul dialectic al cunoașterii reale, ci numai din climatul intereselor stricte ale puterii, e o lume a sterilității gândirii, a dogmelor rigide, a doctrinei aspre și statice și a pragmatismului bunului plac, ca o consecință firească a acestuia.

E o lume a interdicțiilor, a îngrădirilor, a suprimărilor, a decretelor și dispozițiilor arbitrare. O lume în care prin politică culturală se înțelege, în primul rând, activitatea poliției culturale.

S-au spus și s-au scris, pînă acum, multe despre ciudatul grad de devastare a culturii noastre contemporane; despre sutele de scriitori și cărți interzise și despre zecile de publicații suprimate; despre pustirea tuturor posibilităților editoriale și repertoriale, și despre tăierea tuturor căilor de comunicare cu starea de spirit generală; despre stîrpirea sălilor de expoziții, despre bizară paletă a persecuțiilor și discriminărilor practicate în această sferă; despre spulberarea tuturor organizațiilor artistice și a multor institute științifice; despre înlocuirea lor cu un fel de atrape administrate de un pîlc de sectariști agresivi, carieriști notorii, lași incorrigibili și ambițioși incapabili, care, în vacuumul general, au profitat de marea lor ocazie de a pune mîna pe putere în domeniile respective. Nu voi înfățișa din nou toate aceste fapte, voi încerca, mai cufînd, să reflectez asupra cîtorva aspecte ale acestei stări, legate de tema prezentei scrisori.

În primul rînd: oricît de gravă ar fi situația de azi, nu înseamnă totuși că n-ar exista în țara noastră nici un fenomen cultural. Teatrele joacă, televiziunea emite zilnic, și apar și

cărți. Ansamblul acestei culturi legale și publice are însă o caracteristică fundamentală: *superficializarea* ei generală provocată de lărga înstrăinare a esenței sale celei mai autentice, sub forma totalei *sale castrări, tocmai ca instrument al autoconștientizării umane și, implicit, al celei sociale*. Iar în măsura în care mai apare și azi o valoare suverană incontestabilă, ca de pildă - pentru a rămâne în sfera artelor - o excelentă performanță actoricească, aceasta apare mai curând ca un lucru tolerat datorită numai subtilității și sublimității sale, și, deci, din punctul de vedere al inofensivității relative a forței sale de acțiune în domeniul *autoconștientizării sociale*. Dar și aici - de îndată ce această forță de acțiune se face simțită mai expresiv - puterea socială începe să se împotrivescă instinctiv (sînt cunoscute cazurile în care un actor bun a fost interzis, în esență, numai pentru faptul de a fi fost prea bun).

Dar nu despre acest lucru e vorba în această ordine de idei. Pe mine mă interesează felul în care se manifestă această superficializare în domeniile ce dispun de mijloace pentru o mult mai directă denumire a experienței omenești, îndeplinind, deci, o funcție mult mai evidentă în sfera autoconștientizării sociale.

Dați un exemplu: să zicem că se publică - și, din când în când, se și înfăptuiește acest lucru - o operă literară, eventual o piesă de teatru, căreia nu i se poate contesta iscusința, fantezia, sugestivitatea, inventivitatea, spiritualitatea. Indiferent cum ar fi o asemenea operă, de un lucru putem fi siguri întotdeauna în privința ei și, anume: că ea nu depășește nici măcar cu un centimetru - fie datorită cenzurii sau autocenzurii, fie tipului de autor, autoamăgirii, resemnării sau calculabilității acestuia - cadrul fetișului convențional, banal și, deci, în esență, a mincinoasei conștiințe sociale, ce emite și receptează drept experiență autentică a lumii doar aparența unei asemenea experiențe, alcătuită din îngrămădirea unor detalii de suprafață, șlefuite, tocite și uzate, respectiv dintr-un

soi de umbre moarte ale unei experiențe de multă vreme acceptată și domesticită *de și în* conștiința socială. Cu toate acestea sau, mai precis: tocmai de aceea o asemenea operă are întotdeauna darul să amuze, să captiveze, să îndulțeze și, în multe privințe, să intereseze o serie întreagă de oameni - fără ca această operă să lumineze măcar cu o străfulgerare adevărata cunoaștere, în sensul dezvăluirii necunoscutului, a spusului nespusului sau a unei noi, originale, impresionante și eficiente evidențe a unui lucru pînă acum neexprimat, ci doar presimțit. Pe scurt spus: imitînd lumea reală, o asemenea operă nu face, în esență, nimic altceva decît să falsifice lumea reală. În ceea ce privește înfățișarea concretă a acestei superficializări, nu e deloc înfăptuitor faptul că, de cele mai multe ori, ea este extrasă din butoiușul aflat la noi, în chip tradițional - datorită verificatelor inofensivității a conținutului său - în partea însoțită a favorurilor puterii sociale, fie ea burgheză sau proletară: mă refer aici la *estetica banalității* încetățenite în dimensiunile „blajinei“ morale mic-burgheze; la filosofia sentimentală a omeniei bune vecinătăți; la jovialitatea de bucătărie; la provinciala concepție despre lume întemeiată pe credința în bunătatea și blîndețea ei în ansamblu; mă refer la acea estetică a cărei coloană vertebrală o constituie cultul chibzuitei mediocrități, instalat pe soclul mușcătelor automulțumiri naționale, condus de principiul fărîmăturii, pulverizării și mușamalizării, principiu ce culminează, în cele din urmă, cu optimismul înșelător al celei mai decăzute interpretări a sloganului „adevărul învinge!“

Opere literaturizînd ideologia politică a puterii există azi, cum desigur știți, nespuse de puține, iar din punct de vedere profesional ele sînt, în mod evident, sub orice nivel. Lucrurile nu stau așa doar pentru simplul motiv că n-ar fi cine să le creeze, ci, de bună seamă, și pentru faptul că, în esență - chiar dacă asta ar putea să pară paradoxal - ele nu sînt dorite în mod deosebit: din punctul de vedere al actualei și realei

concepții de viață - adică de consum - dacă aceste opere ar exista, dacă ar fi scrise cu profesionalitate și urmărite de cineva, ele ar îndrepta prea mult atenția în direcția „afară”, ar zgîndări prea mult vechile răni, ar provoca prea mult, prin caracterul lor politic general și radical, o reacție politică generală și radicală și, prin asta, ar tulbura prea mult apele care trebuie să rămână cît mai stătătoare și mai liniștite. Adevăratelor interese ale puterii sociale de azi le convine disproporționat mai mult ceea ce am denumit mai sus estetica banalității. Cu adevărul acest lucru eșuează mult mai discret, mai convenabil, mai credibil și mai autentic, iar conștiința convențională îl acceptă mult mai ușor, și în felul ăsta el își poate îndeplini mult mai bine misiunea pe care concepția vieții de consum o atribuie culturii: aceea de a nu tulbura spiritele cu adevărul, ci de a le liniști cu minciuna.

Creația de acest gen, a fost, firește, întotdeauna majoritară. Pînă acum la noi au existat, cel puțin, niște fisuri prin care a pătruns în public și o creație despre care se poate spune că, într-un fel sau altul, mijlocește o mai autentică autocunoaștere umană. Ce-i drept, această creație n-a avut și nu are niciodată o viață ușoară - i se împotrivesc nu numai puterea socială, ci și comoditatea și inerția conștiinței convenționale - pînă acum însă ea s-a strecurat de fiecare dată printr-un procedeu misterios, întortochiat și rareori operativ, dar, în final, tot apuca de fiecare dată să ajungă din urmă omul și societatea, îndeplinindu-și astfel rolul de autoconștientizare socială a culturii.

De altfel, nu e vorba de nimic în plus. Și, totuși, acest lucru mi se pare a fi cel mai important. Căci tocmai acest lucru a reușit actuala guvernare (și se poate demonstra că asta s-a întîmplat pentru prima oară de la renașterea noastră națională) aproape cu desăvîrșire; atît de precis e astăzi sistemul guvernării birocratice, atît de perfectă este întocmită evidența tuturor fisurilor prin care ar putea să pătrundă în lume o operă mai accesibilă, atît de mare e teama de

guvernanți și teama de artă a acelui pîlc de oameni care au îngrămădit în buzunarele lor cheile de la toate ușile...

Veți înțelege, desigur, că în această clipă nu mai vorbesc despre acele *indexuri*, cu sumedenia lor de pagini referitoare la creatorii total sau parțial interziși, ci despre un index mult mai grav: despre „indexul în blanco“ în care e trecut, *a priori*, tot ce ar putea să scapere o idee mai personală, o cunoaștere mai pătrunzătoare, un grad mai înalt de sinceritate, o idee mai originală, o formă mai sugestivă - mă refer la prelliminarul mandat de arestare împotriva a tot ce înseamnă libertate: lăuntrică, și, deci - în sensul cel mai profund al cuvîntului libertatea culturii. Mă refer la *mandatul de arestare împotriva culturii*, emis de guvernul Domniei voastre.

Iar povestea asta evocă din nou întrebarea pe care, de fapt, o pun aici de la bun început: ce înseamnă în realitate toate acestea? Spre ce duc toate acestea? Și, ca să zic așa, ce fac toate acestea din societatea noastră?

Voi recurge iar la un exemplu: precum se știe, la noi a încetat de mult să mai apară cea mai mare parte dintre publicațiile culturale anterioare; dacă s-a întâmplat ca vreuna să reziste, e atît de manipulată, cu indicații atît de „prețioase“, încît nu are nici un rost a mai fi luată în considerație.

Ce s-a întâmplat prin asta?

La *prima* vedere, mai nimic: societatea continuă să funcționeze și fără aceste publicații literare, teatrale, filozofice, istorice și altele asemănătoare, al căror număr, ce-l drept, nici în perioada existenței lor n-a corespuns necesităților latente ale societății, dar care, totuși, au existat și au jucat un anume rol în societatea noastră. Așadar, cîtor oameni le mai lipsesc, de fapt, în ziua de azi, aceste publicații? Cîtorva zeci de mii de abonați, cu alte cuvinte, unei părți infime a societății.

Cu toate acestea, e vorba aici de o pierdere infinit mai mare și mai importantă, decît ar putea să pară din acest punct de vedere cantitativ. Adevărata amploare a acestei pierderi e,

bineînțeles, din nou ascunsă și cu greu ar putea fi surprinsă în temelul unor date exacte.

Lichidarea forțată a unei astfel de publicații - să zicem de pildă a unei reviste teoretice axate pe problemele teatrului nu e doar o păgubire *concretă* a cititorilor ei *concreți*, sau doar o intervenție dură împotriva culturii teatrale. E, în același timp - și înainte de toate - lichidarea unui organ de autoconștientizare a societății și ca atare, e, în mod necesar, și un fel de intervenție, greu de descris cu exactitate, în întortocheata rețea a circuitului de înlocuire și transformare a substanțelor nutritive ce mențin în viață acel organism stratificat, care e societatea modernă; o lovitură dată dinamicii firești a proceselor ce se desfășoară în acest organism; o încălcare a echilibrului armonii a diverselor sale funcții, corespunzătoare gradului atins de structuralitate sa launtrică. Și astfel, așa cum o lipsă de lungă durată a unei vitamine reprezentând din punctul de vedere al cantității în ansamblul alimentației omenești un component neglijabil poate, în cele din urmă, să provoace îmbolnăvirea omului, tot așa și pierderea unei singure publicații poate pricinui, într-o perspectivă mai îndelungată, întregului organism social o pagubă disproporționat mai mare decât s-ar părea inițial. Și ce se întâmplă atunci când nu e vorba doar de o singură publicație, ci, în esență, de toate?

Se poate, deci, ușor demonstra că - în lumea stratificată a societății culturale - adevărata semnificație a cunoașterii, a gândirii și a creației nu e niciodată consumată pînă la epulzare de semnificația pe care aceste valori o au pentru un cerc fizic de persoane, care, într-un prim plan - inițial „fizic“ - au de-a face cu ele activ, sau pasiv. Acest număr de persoane e mai întotdeauna restrîns - desigur în știință mai mult decât în artă și, totuși, cunoașterea la care mă refer poate să afecteze în cele din urmă - chiar dacă printr-o mijlocire repetată - întreaga societate, cam așa cum ne afectează pe fiecare dintre

noi, de-a dreptul „fizic“, politica mizând pe amenințarea atomică, fără ca majoritatea dintre noi să fi simțit speculațiile teoretico-fizicale care au dus la alcătuirea bombelor atomice. Că așa stau lucrurile și în privința cunoașterii umanistice, ne-o dovedește însăși istoria cu numeroasele sale exemple ale avântului cultural, politic și moral fără precedent al întregii societăți al cărui miez original, cristallizator sau catalizator, a fost actul autoconștientizării sociale, nu numai înfăptuit, ci și simțit direct, nemijlocit („fizic“), de un cerc de persoane foarte restrâns și exclusivist. Actul acesta a putut să rămână și mai târziu în afara percepției directe a societății în ansamblul ei și, totuși, el a constituit o premisă a cărei absență era de neconceput pentru avântul ei. Niciodată nu știm când anume un foculeț discret al cunoașterii, aprins în cercul citorva celule specializate oarecum în autoconștientizarea organismului, luminează, pe neașteptate, drumul întregii societăți, fără ca ea să afle vreodată cum de s-a văzut înaintînd pe acest drum. Dar asta nu e nici pe departe totul: pînă și acele nenumărate scăpări ale cunoașterii, care niciodată nu vor lumina calea societății în ansamblul ei, au o profundă semnificație socială, chiar dacă semnificația lor n-a constat în nimic altceva decît, pur și simplu, în faptul că au existat; că au fost în stare să lumineze; că și ele sînt, în consecință - chiar și prin nuda lor enumerare - realizarea unui anumit cerc de potențialități sociale, fie în sensul unor forțe creative, sau, pur și simplu, a unor libertăți, că și ele sînt coautorii și garanții unui *climat prielnic culturii*, climat indispensabil pînă și apariției unor scăpări mai importante. Spațiul autoconștientizării spirituale e, prin urmare, *indivizibil*, rețezarea unui singur fir tulbură în mod necesar coeziunea întregii rețele - și faptul în sine demonstrează cu prisosință acea deosebită conexiune a tuturor proceselor subtile ce se petrec în organismul societății asupra cărora m-am oprit, acea semnificație a autodepășirii

fiecărui dintre ele și, în consecință, a autodepășirii spiritului distrugător al tulburării acestei semnificații.

Nu vreau să reduc întreaga problemă la acest unic aspect de permanentă și relativă trivialitate. Și totuși: nu confirmă oare însăși această influență profund dăunătoare asupra stării generale spirituale și morale a societății, pe care o are și, mai cu seamă, o va mai avea - chiar dacă prin efectul ei nemijlocit a cuprins fie și un număr relativ restrâns de capete - acel „mandat de arestare împotriva culturii“?

Dacă în rafturile librărilor noastre n-a apărut în ultimii ani nici un roman ceh care să lărgească, în temelul unor date verificabile, orizontul experienței lumii noastre, aparent acest lucru nu se va manifesta în nici un fel - cititorii nu vor ieși să demonstreze în stradă și, la urma urmei, de citit se mai găsește întotdeauna câte ceva. Dar cine se va încumeta să aprecieze ce înseamnă, în realitate, acest fenomen pentru societatea cehă? Cine știe cum se va manifesta acest gol în climatul moral și spiritual al anilor ce vor veni? În ce măsură va slăbi el capacitatea noastră de „a ne ști“? Cât de adânc îi va marca o asemenea absență a autocunoașterii culturale pe acei ce azi sau mâine vor începe să se recunoască pe ei înșiși? Ce cantitate de mistificări, sedimentate treptat în conștiința culturală publică, va trebui nimicită și pînă unde va fi nevoie iar să ne întoarcem? Cine știe, cine, fiind, de unde și cum va mai fi în stare să găsească forța de a face să mai scapere scînteia care să aprindă un nou „foculeț“ al adevărului - de vreme ce se risipește, cu atîta temelnicie, nu numai posibilitatea, ci și *sentimentul posibilității* unei asemenea scăpărări?

Cîteva romane de acest gen, care lipsesc în librării, există totuși: ele circulă în manuscris. În această privință, deci, situația nu e încă atît de disperată: din toate cele relatate aici relese limpede că un astfel de roman, chiar dacă ani în șir n-a fost cunoscut decît de cel mult douăzeci de persoane, își are, totuși, importanța deosebită a existenței sale: însuși faptul că o asemenea carte circulă, că, în general, a putut fi scrisă, că trăiește, fie și într-o zonă restrînsă a conștiinței culturale,

înseamnă ceva. Cum se petrec însă lucrurile în acele sfere unde nu se poate munci decât în planul așa numitelor structuri legale? Cum poate fi cunoscută amploarea reală a pagubelor pe care le-a pricinuit și le va mai pricinui înăbușirea interesantelor inițiative în teatru și cinematografie, aceste domenii de inedită și specifică importanță a incitării sociale? Și ce poate să însemne, din punctul de vedere al perspectivei de lungă durată, vidul ce se naște în sfera științelor umanistice, a teoriei și a eseisticii de specialitate a științelor sociale? Cine se va încumeta să aprecieze consecințele întreprinderii arbitrare și violente a diferitelor procese de autoconștientizare pe plan ontologic, etic și istoric, - sfere depinzând atât de mult de accesul la izvoare, de confruntările publice prealabile - și, în general, consecințele stăvilirii brutale a oricărei circulații mai firești și mai rezonabile a informațiilor, a ideilor, a cunoștințelor și valorilor, și a oricărei cristalizări publice a atitudinilor?

Așadar, în totalitatea ei, întrebarea sună așa: *cât de gravă și de profundă va fi impotența morală și spirituală de mîine a națiunii, spre care ne conduce castrarea de azi a culturii sale?*

Mi-e teamă că, la noi, dăunătoarele consecințe sociale vor supraviețui mulți ani intereselor politicii concrete care le-au generat. *Cu atât mai mare va fi însă ulnovășia istorică a acelor care au sacrificat viitorul națiunii intereselor prezenței lor stăpînitoare.*

Dacă legea fundamentală a cosmosului este sporirea entropiei*, legea fundamentală a vieții este, dimpotrivă,

---

* Cu ajutorul noțiunii de entropie a fost formulată a doua lege a termodinamicii, exprimînd direcția transformărilor energetice. Într-un sistem izolat, cu ajutorul transformărilor energetice se epuizează treptat capacitatea altor transformări, se acumulează o energie degradată, incapabilă de a se transforma în altă energie, pînă cînd entropia ajunge la maximum, la starea de echilibru termic. La jumătatea secolului XX teoria informațiilor a generalizat acest termen pentru toate disciplinele și-l conține ca pe o măsură a (ne)definirii și a (ne)organizării unui sistem. (Scurt dicționar filozofic).

intensificarea structuralității și lupta împotriva entropiei: viața se opune oricărei uniformități și unități, perspectiva ei nefiind „nivelizarea”, ci diversificarea, neliniștea transcendentel, aventura noului, rezistența împotriva *statu-quo*-ului; dimensiunea organică a dezvoltării ei este misterul în permanență actualizare.

Dimpotrivă, în esența puterii sociale, ale cărei aspirații se limitează doar la apărarea propriei sale imuabilități pe calea impunerii prin violență a unității și consimțământului permanent, rezidă neîncrederea față de orice diversificare, unicitate și transcendență, aversiunea *organică* față de tot ce-i necunoscut, incomprehensibil și tainic, orientarea *organică* spre uniformitate, nivelizare și imobilitate; dragostea profundă față de *statu-quo*. Spiritul mecanic predomină în ea asupra spiritului vital. Ordinea spre care tinde nu constă în căutarea unor forme mereu superioare ale autoorganizării societății, echivalând cu sporirea structuralității acestela, ci, dimpotrivă, spre coborîrea către acea stare, „cea mai probabilă”, pe care o reprezintă entropia supremă. *Mergînd în direcția entropiei*, o astfel de putere merge, de fapt, *împotriva drumului vieții*.

Precum bine știm, și în viața omului există o clipă cînd gradul structuralității sale începe să coboare subtil, drumul lui îndreptîndu-se în direcția entropiei - cu alte cuvinte spre clipa în care se supune și el legii generale a cosmosului, această clipă, e clipa morții.

Undeva, în înseși temelile puterii sociale care a pornit pe calea entropiei (și ale cărei dorințe supreme ar fi asemeniura omului cu un calculator în care să introducă orice program, cu certitudinea că-l va îndeplini exemplar), e prezent *principiul morții*. Iar miasma morții răzbate pînă și din acea imagine a „ordinii” pe care această putere o promovează și în a cărei perspectivă orice manifestare de viață adevărată - o acțiune originală, o expresie personală, o idee unică, o

inițiativă sau o dorință neprevăzută - constituite neapărat un semnal al „dezordinii“, al „haosului“, al „anarhiei“.

Întreaga politică practică de asemenea putere, ale cărei aspecte fundamentale am încercat să le înfățișez pe rând, e confirmată aici și de *actualul nostru regim* - ideile de „liniște“, „ordine“, „consolidare“, „normalizare“, „calmarea pasiunilor“ etc., etc., care de la bun început au constituit axa programului său politic, au, în ultimă instanță, pentru el același conținut și efect uclgător, pe care-l au pentru toate regimurile „entropice“.

Da, avem o ordine: o ordine birocratică de o uniformitate cenușie, care ucide unicitatea; o mecanicitate mecanică, sugerînd irepetabilul; o imobilitate mușcălită, eliminînd transcendența. O ordine fără viață.

Da, în țara noastră e liniște: dar nu e oare această liniște o liniște a morgii sau a mormîntului?

Într-o societate care trăiește cu adevărat, cum e firesc, se *întîmplă* mereu ceva - îmbinarea armonioasă a faptelor și a evenimentelor prezente cu mișcările evidente și cele ascunse creează în permanență noi situații unice, chemînd la alte fapte și determinînd noi mișcări. Misterioasa polaritate vitală a constantului și variabilului, a legicii și împlătorului, a previzibilului și imprevizibilului acționează *în timp* și se dezvoltă prin *eveniment*. Cu cît mai structurată e viața socială, cu atît mai structurat e timpul social: se intensifică în el elementul unicității și al irepetabilului. Asta, bineînțeles, întărește posibilitatea de a reflecta asupra timpului în cronologia sa, de a-l privi ca pe un curent ireversibil al unor situații nesubstituibile și de a înțelege astfel mai bine, cu efect retroactiv, ce anume e legic în desfășurarea evenimentului social. Deci, cu cît mai bogată e viața societății cu atît mai bine își dă ca seama de dimensiunea timpului social, de *dimensiunea desfășurării istorice*.

Cu alte cuvinte, acolo unde există spațiu pentru evenimentul social, acolo se deschide și spațiul pentru memoria socială. O societate care trăiește are *istorie*.

Dar dacă în istorie elementul continuității și al cauzalității e legat atât de organic de elementul irepetabilului și al imprevizibilului, se naște pe bună dreptate întrebarea *cum poate adevărata istorie* - acest nesecat izvor de „haos“, sursă permanentă de neliniște și palmă nerușinată pe obrazul ordinii - să existe într-o lume guvernată de un regim „entropic“?

Răspunsul e limpede: într-un asemenea regim ea nu poate exista. Și - cel puțin aparent - nu există; prin mistificarea vieții ca viață, într-un asemenea regim timpul social e oprit în loc și, de aceea, istoria dispare cu desăvârșire din orizontul preocupărilor sale.

Și la noi se pare că de la o anumită vreme n-am mai avea istorie: încet, dar sigur, pierdem noțiunea timpului - uităm ce și cine a fost, ce-a fost înainte și ce-a fost după, și, în general, tot ce-a fost. Din desfășurarea evenimentelor dispare unicitatea, deci și continuitatea, totul se contopește într-o unică și cenușie imagine a mereu aceluiași circuit; și spunem: „nu se întâmplă nimic“. Ordinea ucigătoare a fost introdusă și aici, desfășurarea evenimentelor e perfect organizată, în consecință, perfect mortificată. Criza sentimentului cronologiei timpului la nivelul social duce în mod necesar la criza lui în viața intimă; pierzând fondul istoriei societății și prin asta și istoria poziției individului în această istorie, viața intimă coboară la nivelul preistoric, în care timpul e rezumat și ritmat doar de evenimente cum sînt nașterea, căsătoria sau moartea.

Criza noțiunii timpului social a azvîrlit, parcă, societatea undeva înapoi în vremurile preistorice, cînd omenirea, după îndelungatele milenii de conștiință a timpului social, n-a depășit limitele stereotipului cosmo-meteorologic al repetabilității de la nesfîrșit la nesfîrșit al anotimpurilor și al ritualurilor religioase legate de acestea.

Golul lăsat în urma ei de dimensiunea neliniștitoare a desfășurării istorice, trebuie, de bună seamă, împlinit: astfel, dezordinea istoriei autentice e înlocuită cu ordinea *pseudoistoriei*, al cărei autor nu e însă viața societății, ci planificatorul oficial; în locul evenimentelor ni se oferă pseudoevenimente; trăim de la o aniversare la alta, de la o festivitate la alta, de la o paradă la alta, de la un congres unanim, la alegeri unanime și de la alegeri unanime, la congrese unanime; de la ziua presei la ziua artileriei, și viceversa. Nu-i de loc împlător faptul că acest gen de substituire a istoriei ne permite să obținem - nu numai în trecut, ci și în viitor - o trecere în revistă totală a „evenimentului” social, prin simpla răsfoire a calendarului. Iar datorită notorietății invariabilului conținut al repetatelor ritualuri, informația astfel dobândită echivalează, în fapt, cu aceea pe care ne-ar oferi o trăire autentică.

Deci, încă o dată: o ordine perfectă, obținută însă cu prețul reîntoarcerii în preistorie. Și, pe deasupra, cu o rezervă: în timp ce pentru străbunii noștri repetabilele ritualuri aveau, de fiecare dată, adinca lor semnificație existențială, pentru noi ele nu mai reprezintă decât o rutină gratuită; stăpînirea se agață de ele pentru aparența mobilității istorice; cetățeanul participă la ele spre a evita neplăcerile.

Singura posibilitate a regimului „entropic” de a intensifica în sfera sa de activitate entropia generală constă în consolidarea propriului său centralism, în întărirea monoliticității sale, în înfășurarea societății într-o cămașă de forță tot mai universală și mai impermeabilă, cu manipulare unidimensională. Numai că fiecare pas făcut în această direcție înseamnă, totodată, în mod necesar, *sporirea propriei sale entropii*; în încercarea de a imobiliza lumea, el se autoimobilizează și își paralizează capacitatea de a se confrunta cu orice element nou, și de a se împotrivi orientării firești a vieții. În felul acesta, regimul „entropic” e condamnat,

prin însăși esența sa, să devină în ultimă instanță *victima cea mai vulnerabilă a propriului său principiu ucigător*, datorită fatale lipse a oricărei intenții interioare care să-l silească să se confrunte cu el însuși; dimpotrivă - în spiritul orientării ei ireprimabile împotriva entropiei - viața este capabilă să înfrunte violentarea ei cu atât mai multă inventivitate și cu atât mai mult succes, cu cât mai repede se sleșește și se sclerozează puterea siluitoare.

Așadar, mortificînd viața, puterea socială se mortifică pe ea însăși, și, prin asta, în cele din urmă, își pierde capacitatea de a mortifica viața.

Cu alte cuvinte: *viața poate fi multă vreme și cu multă temeinicie siluită, aplatizată, mortificată, dar ea nu poate fi oprită pentru totdeauna* ; pe tăcute, pe ascuns și pe îndelete, ea merge, totuși, înainte; de o mic de ori înstrăinată ei înseși, ea se întoarce în cele din urmă, într-un fel sau altul, la ea însăși: oricît de siluită ar fi, ea supraviețuiește întotdeauna puterii siluitoare. Și altfel nici nu poate fi tocmai datorită profundului caracter de compromis al oricărei puteri „entropice“, care oprimă și poate oprima viața numai atunci cînd o viață există și care, în ultimă instanță, depinde și ea de viață, fără însă ca existența ei materială să depindă de viață. Singura forță în stare, într-adevăr, să distrugă viața pe planeta noastră este aceea care nu cunoaște compromisul; adică vigoarea cosmică globală a celei de a doua legi a termodinamicii.

Dacă viața nu poate fi distrusă pentru totdeauna, e de la sine înțeles că nici istoria nu poate fi oprită cu desăvîrșire; sub acoperișul apăsător al imobilității și al pseudoevenimentului, se strecoară firul tainicului ei izvor care, încet și cu discreție, macină acest acoperămînt. Povestea poate să dureze mult, dar într-o bună zi inevitabilul trebuie să se producă: acoperămîntul nu mai e în stare să reziste și începe să plesnească.

Acesta e momentul cînd începe iar să se întîmple ceva vizibil; ceva ce n-a fost planificat în calendarul oficial al „desfășurării evenimentelor”; ceva ce ne determină pe neașteptate să nu mai avem sentimentul că e tot una ce se întîmplă și cînd anume se întîmplă. Ceva într-adevăr istoric, în sensul că *istoria* își revendică din nou dreptul la cuvînt.

Dar cum poate istoria - în condițiile noastre concrete - „să ceară cuvîntul?” și ce înseamnă, de fapt, în mod concret, o asemenea perspectivă?

Nu sînt nici istoric, nici profet, dar cu un oarecare simț al observației - în ceea ce privește structura unor astfel de momente - ne dăm seama că omul nu poate, totuși, să evadeze...

Acolo unde există - măcar într-o anumită măsură - întrecerea deschisă pentru putere, ca unică și autentică garanție a controlului asupra puterii (în consecință și asupra oricărei libertăți a cuvîntului), puterea socială, fie că vrea, fie că nu vrea, e obligată să trăiască într-un permanent și deschis dialog cu viața societății; e datoră să soluționeze, neconținut, cele mai diferite probleme pe care viața i le pune în față. Acolo unde întrecerea deschisă pentru putere nu există (și unde, în mod legitim, mai devreme sau mai tîrziu e suprimată și libertatea cuvîntului) - acesta fiind cazul fiecărui regim „entropic” - acolo puterea socială nu se adaptează condițiilor vieții, ci, dimpotrivă, se străduiește să adapteze viața cerințelor ei, ceea ce practic înseamnă că în loc să soluționeze, în mod deschis și fără întrerupere, adevăratele contradicții, revendicări și probleme ale vieții, pur și simplu le mușamalizează.

Aceste contradicții și revendicări există însă înghesuite sub un capac unde se înmulțesc, pentru ca la un moment dat, cînd capacul nu mai poate rezista presiunii lor, ele să

răbufnească la suprafață. Acesta e momentul cînd acoperămîntul (învelișul) imobilității plesnește și în arenă reintră *istoria*.

Ce se întîmplă după aceea?

Puterea socială mai dispune, ce-l drept, de suficientă forță pentru a face imposibil dialogul și a împiedica întrecerea deschisă pentru putere - și, totuși, ea nu mai are destulă forță spre a se împotrivi total acestei presiuni. Și astfel viața pătrunde măcar acolo unde poate răzbi: în culoarele ascunse ale puterii, unde impune un *dialog ascuns* și, în cele din urmă, o *întrecere ascunsă pentru putere*. Firește, puterea socială e nepregătită - orice dialog mai important cu viața e în afara orizontului competenței sale - și, astfel, cade pradă panicii: în cabinetele ei viața seamănă haosul sub forma conflictelor personale, a intrigilor și a învinuirilor reciproce; ba, mai mult, el pătrunde, dacă se poate spune așa, individual în fiecare dintre reprezentanții ei; masca mortuară a impersonalității, care le conferea activiștilor identificarea cu puterea monolită, cade pe neașteptate și din spatele ei ies la iveală oameni vii, de-a dreptul „umani“, concuind pentru putere și luptînd - unul împotriva celuilalt - pentru propria lor salvare. E cunoscutul moment al revoluțiilor de palat și al pușturilor, al neașteptatelor (și greu înțelesele din afară) schimbării a persoanelor în funcții și a tezelor în discursuri; a momentului demascării comploturilor și al centrelor conspirative reale sau fictive; al divulgării crimelor adevărate sau născocite; al excluderilor din diferitele organe, al înjurilor și denigrărilor reciproce și, eventual, al arestărilor și proceselor. Și dacă pînă acum deținătorii puterii au folosit, fără excepție, același limbaj, aceleași fraze, vorbind despre aceleași țeluri și despre îndeplinirea lor exemplară, deodată blocul acesta monolit al puterii se destramă, se descompune în indivizi *diferențiați* între ei, care, deși au păstrat limbajul comun anterior, îl practică acum în scopul învinuirilor reciproce, iar noi, surprinși, îl auzim pe mulți dintre ei (adică

pe cel care în întrecerea ascunsă pentru putere au pierdut), declarînd că nu l-a interesat cîtuși de puțin proclamarea țelurilor pe care, de fapt, nu le-au îndeplinit, în timp ce pe alții (cel care au cîștigat) îi auzim spunînd că îi preocupă într-adevăr aceste țeluri, ei fiind singurii capabili să le îndeplinească fără greș.

Cu cît mai rațional a fost alcătuit, deci, acel calendar oficial al pseudoevenimentelor, cu atît mai irațional e înfățișată de obicei forma intervenției spontane a adevăratei istorii; întreaga sa irepetabilitate, unicitate și împrevizibilitate, întregul ei mister, tăgăduit de-a lungul anilor, se năruie într-o clipită: și dacă ani în șir n-am putut fi surprinși niciodată de nimic din mărunțul cotidian, acum ne e dat să trăim o singură mare surpriză - dar care merită s-o trăim: întreaga „dezorganizare“ a istoriei, oprimată ani de-a rîndul de o ordine artificială, iștinind acum, pe neașteptate, ca din pămînt

Ca și cînd n-am cunoaște acest lucru. Ca și cînd această poveste n-am fi avut prilejul s-o observăm de atîtca ori în partea noastră a lumii! O mașină lucrînd în aparență atîtla ani fără greș, fără oscilări, fără complicații se destramă peste noapte și echipa care lăsa impresia că va continua să guverneze, în forma ei neschimbată pînă la sfîrșitul lumii, socotind că nu există forță să se îndolască de ea - în acest climat de participare unanimă la alegeri, și unanimitate de voturi în alegeri - se descompune ca din senin. Iar noi, mirați, constatăm cu ulmire că, de fapt, totul a fost altfel decît ne-am închipuit.

Clipa în care un asemenea tornado se abate devastator peste lumea mucegălită a unei puteri cu structuri stabilizate, nu e, firește, nici pe departe, pentru noi, cel aflați în interiorul puterii, doar un subiect de distracție. Deși, indirect, ea ne privește, în cele din urmă, pe noi toți: *căci nu e oare, aceea prestune mută, de lungă durată, a vicleșii acelor nevoi, interese, contradicții și tensiuni ale întregii societăți, în permanență reprimată și totuși ireprimabile, care provoacă mereu, încă o*

dată și încă o dată, acele devastatoare zguduiri ale puterii? Și atunci, de ce să ne mire faptul că societatea se trezește de fiecare dată în asemenea clipe, că se cramponează de ele sau le percepe cu mai multă surescitare, lăsându-se influențată de ele și încercând să profite de prezența lor?! Aceste zguduiri au darul, mai întotdeauna, să trezească niște speranțe sau temeri; aproape întotdeauna ele deschid - în realitate sau aparent - un spațiu larg pentru o nouă afirmare a diferitelor forțe și intenții ale vieții, accelerând, aproape întotdeauna, diferite mișcări în sînul societății.

Firește, toate acestea cuprind în ele, aproape întotdeauna - tocmai datorită structurii profund anormale a unor asemenea procedee de confruntare cu viața, cum sînt aceste spontane zguduiri devastatoare ale puterii - și o serie întregă de riscuri mari și imprevizibile.

Voi încerca să expun, mai pe larg, un asemenea tip de riscuri.

Dacă omul se supune zilnic, fără să crîcnească, unul superior incapabil, dacă zilnic, - abordînd o mină gravă - participă la niște ritualuri pe care în realitate le detestă și le ridiculizează, dacă fără să ezite completează tot solul de chestionare declarînd contrariul adevăratei sale opinii și e dispus să renunțe public la el însuși, dacă simulează, fără dificultate, preferința sau chiar dragostea pentru un lucru față de care, în realitate, nutrește un sentiment de indiferență sau chiar de dezgust - asta nu înseamnă, nici pe departe, că în el ar fi secăt definitiv unul din sentimentele fundamentale ale omului: adică, sentimentul umilinței.

Dimpotrivă: chiar dacă nimeni nu pomenește acest lucru, oamenii simt, totuși, foarte precis, cu ce e răscumpărată liniștea lor aparentă: *cu umilirea neîncetată a demnității lor umane*. Și cu cît mai puțin se împotrivesc, nemijlocit, acestei umiliri - ajutați, fie de capacitatea proprie de a o expulza din conștiința lor, fie, pur și simplu, de capacitatea de a-și încheșta dinții - cu atît mai adînc se înscrie ea în memoria lor afectivă.

Cel ce-l în stare să se opună nemijlocit umilirii sale e în stare s-o și uite foarte curând; dimpotrivă, cel ce-l în stare s-o îndure multă vreme, în lucrare, e în stare s-o și până mîntie vreme îndelungată. Și astfel, în realitate, *nimic nu rămîne uitat*: toată frica îndurată, toată prefăcătoria impusă, toate acele penibile și nedemne bufonerii - eventual, dintre toate, cel mai mult sentimentul lașității demonstrate - toate acestea se depun și se adună pe îndelete, undeva la fundul conștiinței sociale, lucrînd acolo încet și într-o tainică tăcere.

Pirește, nu e o situație deloc sănătoasă: buboalele nu sînt operate la timp, încet-încet puroiază, puroiul nu poate ieși din corp, infecția se întinde cuprinzînd întregul organism; simțămîntul firesc al omului nu se poate obiectiviza multă vreme și îndelungata sa captivitate în simpla memorie afectivă se deformează, transformîndu-se treptat într-o convulsie nesănătoasă, în ceva otrăvitor - ca atunci cînd, printr-o ardere nedesăvîrșită, ia naștere oxidul de carbon.

Și-atunci de ce să ne mai mire faptul că în clipa în care învelișul plesnește și lava vieții fișnește afară, apar în ea - pe lîngă strădaniile chibzuite de îndreptare a nedreptăților precedente, pe lîngă dorința de adevăr și de schimbare adecvate nevoilor vieții - și elemente de ură veninoasă, de furie răzbunătoare, însoțite parcă de o sete febrilă de satisfacție imediată pentru toate umilințele suferite? Caracterul pripit - adeseori necorespunzător situației - al acestei dorinți, rezultă, totoadată, - într-o măsură considerabilă - și din presimțirea neclară că, de fapt, această înflăcărare vine cu înțiriere, într-o perioadă în care ea nu mai are nici un rost, întrucît și-a pierdut actualitatea îndemnului și, odată cu el, și actualitatea riscului, într-un moment cînd, de fapt, ea nu mai e decît un înlocuitor al unui act care, în realitate, trebuia să se producă într-o cu totul altă perioadă.

Și cum să ne mai mire faptul că reprezentanții puterii sociale, deprinși ani de-a rîndul cu consimțămîntul absolut, cu sprijinul unanim, fără rezerve, și cu unitatea absolută a

prefătoriei generale, sînt, în asemenea clipe de răbufnire a simțămintelor reprimare, atît de șocați, încît simt în asta o amenințare fără precedent la adresa existenței lor și, în această amenințare - în calitatea lor de unici garanți ai existenței pe pămînt - văd o primejdie atît de amenințătoare la adresa întregii omeniri, încît nu ezită, întru propria lor salvare, să cheme în ajutor o armată străină numărînd un milion de soldați !

O astfel de explozie ne-a fost dat s-o trăim nu demult. Cel ce ani de-a rîndul au înjosit și au jignit ființa umană și care apoi au fost atît de șocați cînd această ființă a încercat să se facă auzită, denumesc azi acea perioadă „perioada înflăcărilor paslunilor pătimăse“. Dar, de fapt, ce pasluni pătimăse s-au aprins atunci? Acel care știu cît de îndelungată și de copleșitoare a fost umilința ce a precedat acestei explozii, și înțeleg acel mecanism psihologico-social al reacției exposterioare la umilința îndelung suportată, ar trebui să fie mai curînd înmărmuriți de forma relativ calmă, concret obiectivă și chiar lolală pe care a avut-o această „explozie“. Cu toate acestea, precum bine se știe am fost nevoiți să plătim un preț cumplit pentru această „clipă de adevăr“.

Actuala putere socială se deosebește profund de aceea care a precedat recenta explozie. Nu numai pentru faptul că în timp ce precedentă a fost așa-numitul „original“, iar actuala doar imitația ei fasonată, incapabilă să reflecte măsura în care a fost demistificat, între timp, acel „original“, dar, înainte de toate, pentru faptul că în timp ce precedentă se bizuia pe un *hinterland* real și deloc neglijabil, sub forma sprijinului credibil (chiar dacă treptat coborîtor) al unei părți a societății, și pe o reală și deloc neglijabilă sugestivitate (chiar dacă treptat evaporată) a perspectivelor sociale promise inițial, actuala se bizuie numai și numai pe instinctul de conservare al minorității dominante și pe frica majorității dominate.

În aceste circumstanțe cu greu pot fi imaginate toate posibilitățile previzibile ale desfășurării unei noi eventuale „clipe a adevărului“, adică modul în care o umilință atât de complexă și atât de deschisă la scara întregii societăți, ar putea, cândva, să obțină satisfacția dorită; și, în general, nu se mai poate estima amploarea și profunzimea tragicelor urmări pe care acea clipă ar putea și, probabil, va trebui să le aducă, în cele din urmă, națiunilor noastre.

În această ordine de idei e cazul să spunem că omul rămâne de-a dreptul perplex constatând *cît de mare e incapacitatea puterii ce se dă drept cea mai științifică din câte au existat aici, de a pricepe legile elementare ale propriei sale funcționări, și de a trage învățăminte din propria sa istorie.*

Desigur, nu mi-e teamă că, odată cu instalarea actualei conduceri, vlața ar fi încetat să mai existe în Cehoslovacia și mersul istoriei s-ar fi oprit definitiv și iremediabil. Pînă acum, după fiecare eră au apărut în istorie alte situații și alte ere, și pînă acum noua situație sau noua eră - fie spre binele omului sau spre răul lui - a fost, întotdeauna, foarte departe de toate imaginile despre viitor pe care le-au avut organizatorii și guvernanții epocii precedente.

Teamă mi-e de altceva. Această scrisoare, în întregimea ei, se referă, de fapt, la ceea ce-mi sîrnește, în realitate, această teamă: *la urmările de durată și de absurdă duritate pe care întreaga noastră siluire de azi le va avea pentru națiunile noastre.* Mi-e teamă de prețul pe care va trebui să-l plătim cu toții pentru această drastică reprimare a istoriei, pentru această cumplită și inutilă izgonire a vieții undeva în subteranul societății și al sufletului omenesc, pentru aceea nouă și forțată „amîinare“ a tuturor posibilităților - cît de cît firește - de a trăi ca societate. Și, așa cum reiese din cele scrise cu cîteva clipe înainte, nu mă frămîntă atât prețul pe care-l plătim, neîntrerupt, cu moneda amărăciunii cotidiene, a siluirii sociale și a umilinței umane, și nici acele impozite

mari, pe care va trebui să le plătim sub forma unei îndelungate decăderi morale și spirituale, pe cât mă frământă acel impozit, greu de estimat în momentul de față, pe care ar putea să ni-l stoarcă tuturor, acea clipă în care viața și istoria își vor revendica, din nou, dreptul la existență.

Responsabilitatea unui conducător politic pentru situația din țară e, de obicei, diferită și, firește, niciodată absolută; nimeni nu guvernează de unul singur, și, deci, o anumite parte de răspundere o poartă și cel din anturajul conducătorului politic; nici o țară nu trăiește într-un vacuum, politica ei e influențată, deci, într-un fel sau altul, și de politica altor țări; de bună seamă, de multe lucruri se fac vinovați, mai întotdeauna, și guvernanții precedenți a căror politică a determinat situația în care ajunge țara; de multe ori se fac vinovați, până la urmă, și cetățenii, fie individual, ca persoană în toate drepturile, care, prin deciziile sale de zi cu zi, e coautor al stării generale sau, toți la un loc, ca un întreg istorico-social definit și limitat de condițiile în care se dezvoltă, dar care, la rîndul său, limitează, în sens regresiv, aceste condiții.

Firește, în ciuda acestor îngrădiri valabile și în situația noastră actuală, răspunderea Dumneavoastră e totuși foarte mare; sînteți coautor al deciziei asupra climatului în care ne e dat tuturor să trăim, și, *ca atare, exercitați o influență directă și asupra cuantumului final al amintitului impozit, pe care societatea noastră va avea să-l plătească pentru consolidarea ei de azi.*

În rînduiala cehilor și slovacilor coexistă, paralel, - ca, de altfel, în orice națiune - cele mai diferite condiții: am avut, avem și vom avea eroi, așa cum am avut, avem și vom avea denunțatori și trădători. Sîntem în stare să dezvoltăm creativitatea și fantezia noastră, să ne luăm, în afara oricăror așteptări, avîntul moral și spiritual spre a trece la fapte, să luptăm pentru dreptatea noastră și să ne sacrificăm pentru alții, dar, la fel de bine, sîntem în stare să cădem pradă unei

totale nepăsări, să nu ne intereseze nimic altceva decât burțile noastre și să ne punem bețe în roate unii altora. Și chiar dacă sufletele omenești nu sînt niște halbe în care oricine poate turna orice (această imagine arogantă despre popor apare adeseori în discursurile oficiale sub forma acelei fraze înfloritoare că „nouă” - adică stăpînirii - „ne e dat să pritochim” cutare sau cutare idei „în capetele oamenilor”), totuși, într-o foarte mare măsură depinde de conducători, care anume dintre toate aceste dispoziții contradictorii, ce mocnesc în sînul societății, vor fi mobilizate, cărora dintre aceste potențialități li se va da prilejul să se afirme și, dimpotrivă, care dintre ele vor fi reprimate.

Deocamdată e activizat și dezvoltat, în mod sistematic, tot ce e mai rău în noi - egolismul, ipocrizia, fățarnicia, nepăsarea, lașitatea, frica, resemnarea, dorința personală de a te strecura, de a ieși basma curată din toate, fără a ține seama de nefastele urmări obștești.

În același timp, prin politica sa, actuala conducere a statului are, la rîndul ei, posibilitatea de a influența societatea așa fel, încît să nu dea prilejul de afirmare mai răului, ci, în primul rînd, binelui care sălășluiește în noi.

Deocamdată ați ales acea cale, pentru Dumneavoastră cea mai confortabilă, iar pentru societate cea mai periculoasă: cu alte cuvinte, calea aparenței, a superficialității, cu prețul decăderii launtrice, - calea intensificării entropiei, cu prețul mortificării vieții, *calea simplei ocrotiri a propriei puteri cu prețul adîncirii crizei morale și spirituale a societății și a umilirii sistematice a demnității umane.*

În același timp aveți posibilitatea, chiar și în cadrul îngrădirilor dumneavoastră, de a face multe, măcar pentru îmbunătățirea relativă a situației existente: s-ar putea ca această cale să fie cea mai anevoioasă, cu mai puține satisfacții, ale cărei rezultate să nu se facă simțite imediat, ba, pe alocuri, să înfrîmpine chiar o anumită rezistență, dar care, din punctul de vedere al adevăratelor interese și perspective

ale societății noastre, ar fi, categoric, calea cea mai rațională de urmat.

În calitate de cetățean al acestui stat, vă cer, prin prezenta, în mod deschis și public, Dumneavoastră și prin Dumneavoastră și celorlalți reprezentanți ai regimului de azi, să acordați atenția cuvenită conexiunilor pe care am încercat să vi le înfățișez și, în lumina lor, să cinstiți răspunderea Dumneavoastră istorică și să acționați în acord cu ea.

8 aprilie 1975

VÁCLAV HAVEL

FOILETOANE

Toată familia cîntă

Cîndva suprarealiștii visau o lume în care tot omul va fi poet. Televiziunea cehoslovacă vine acum cu ideea că toți putem fi cîntăreți. Rezultatul e, într-adevăr, suprealist.

Dar, mai curînd decît rezultatul, merită atenție ideea în sine: aceasta e - am impresia - o manifestare *foarte tipică* a unui anumit procedeu *foarte tipic* al televiziunii de a prosti omul.

Televiziunea, o știe fiecare, este, dintre toate genurile de distracție și suferință *în masă* pe care a inventat-o vreodată omul, de departe genul *cel mai răspîndit*. Nu e de mirare: e, dintre toate, cel mai universal (e pretutîndeni) și dintre toate și cel mai comod (nu îi cere omului alegerea programelor, obținerea de bilete, așteptarea tramvalului în bătaia vîntului, ba, nici măcar întoarcerea filelor; de fapt, nu-l cere nimic). Ca să nu mai vorbesc de o serie de alți factori care influențează caracterul de masă al televiziunii, ca, de pildă, faptul că în ziua de azi telespectatorul nu mai e nevoit sau nu mai poate să facă o mulțime de treburi de care înainte trebuia sau putea să se ocupe în timpul liber, cum ar fi spartul lemnului, mulsul caprei sau alcătuirea unui paratrăsnet.

Dar televiziunea se remarcă, totodată - și asta nu e mai puțin important - printr-o *intimitate* fără precedent; cu greu am găsi o altă petrecere a timpului *în masă*, care să permită un asemenea grad de intimitate: precum se știe, televiziunea poate fi urmărită din fotoliu, chiar și în chiloți de sport; în timpul programelor omul poate să vorbească sau să tacă, să gătească sau să moșăie sau să rîgăie.

Acest tipic procedeu al televiziunii de a prosti omul, procedeu despre care vreau să vorbesc aici, îvorăsc din anumite posibilități speciale, pe care i le oferă deopotrivă televiziunii tocmai această paradoxală combinație a caracterului ei de masă și de intimitate - această *intimitate de masă* sau *caracter intim de masă*.

Voi încerca să mă explic.

Ați observat desigur că intimitatea trăirii *televizioniste* trezește în oameni un fel de atitudine confidențială, ba de-a dreptul familială față de tot ceea ce văd pe micul ecran; pe cel ce apar pe acest ecran, îl percepem, fără vina noastră, ca pe niște membri firești ai ambientului familial; toleranța lor nemărginită față de comoditatea noastră casnică stârnește în noi iluzia că ne sînt, cu toții, niște vechi și buni tovarăși de petrecere: oamenii vorbesc despre Vašiček a lui Neckar, despre Walda Matuška sau despre Honzček a lui Hamr, vorbesc despre ei de parcă i-ar cunoaște de-o viață și cînd îi întîlnesc pe stradă au tendința să-i tutuiască. Dar nu numai așt; chiar și diferitele evenimente proiectate pe micul ecran - piese de teatru, întreceri, convorbiri și altele asemănătoare - sînt percepute, întrucîtva, mult mai personal decît s-ar cuveni: în temelul așa-zisei cointeresări familiale, telespectatorii încep să creadă, în mod eronat, că pot să-și spună cuvîntul în toate, să dea sfaturi, că au dreptul să decidă în toate și că părerea lor precumpănește, în mod firesc, peste cuvîntul tovarășului de petrecere; ca și cînd împrejurarea că un cîntăreț e dispus să cînte pentru ei, chiar dacă-l ascultă descîlțați, le-ar da dreptul să se pronunțe despre comportamentul lui de pe poziția unui membru al familiei.

Perversitatea acestei atitudini familiare față de tot ce este televiziune, indusă de intimitatea televiziunii, se manifestă însă în toată amploarea ei abia pe fundalul caracterului de masă al televiziunii: împrejurarea că toți acești Vašiček, Valdiček și Honzček nu sînt numai tovarășii lui intimi de petrecere, ci, *exact* în aceeași măsură, și tovarășii intimi ai

vecinului, ai șefului, ai profesorului sau ai zarzavagiului din colț, că, *exact* în aceeași măsură, sînt de cele mai multe ori tovarășii intimi ai tuturor din jurul lui, nu are, - de cele mai multe ori - spre mirarea noastră, darul să-l șocheze pe telespectator, ci, dimpotrivă, să-l înalțe: pur și simplu, se umflă în pene cu mîndria apartenenței sale de inițiat erudit la acea mare comunitate de colegi erudiți, iar faptul că-și poate permite în fiecare zi și oriunde - în atelier, în magazinele cu autoservire sau la frizer - să înnoade pe loc o discuție erudită despre trăirea sa „intimă” din ziua precedentă, întărește parcă în el sentimentul fericit că nu se află acolo singur, părăsit și slab, ci, dimpotrivă, se poate sprijini oricînd pe puternica experiență colectivă a celor din preajma sa.

E limpede că de la acest stadiu de gîndire nu mai e decît un mic pas pînă la convingerea că actorii și cîntăreții, prin intima lor prezență paralelă în toate căsniciile noastre, fac din acestea - ca un element de sudură familiarizant - o urlașă căsnicie națională, și, din noi toți, membri ai acestei *căsnicii de masă* a televiziunii, o unică frăție monstruoasă de tovarășii de petreceri, puternic legată prin identica trăire vesperală și prin identica atitudine familiară față de purtătorii ei.

Exact pe acest sentiment îndolelnic, provocat de caracterul intim de masă al televiziunii, contează, bineînțeles, numeroasele programe ale televiziunii: exact la acest sentiment fac ele apel; exact acestui sentiment se oferă, deprecîndu-se; exact acest lucru produce și desface *en-gros* în fel și chip. Exact prin asta însă, prostec omul la modul complex: uniformizîndu-i și unificîndu-i intimitatea, sentimentele și trăirile, deposedîndu-l de individualitatea sa, înlocuindu-l conștiința valorii proprii (în sensul conștiinței unicității sale, a adevărului în sine și a adevărului propriilor sale posibilități), cu ideea pseudodemocratică a reprezentării noastre generaie reciproce și cu prostecasca iluzie că sîntem, de fapt, cu toții una și aceeași familie așezată și chibzuită - cu toții sîntem egali, avem aceleași drepturi, și putem

Intervenii în toate. Exact prin asta însă, televiziunea produce din noi un nou tip de animal: omul de turmă al televiziunii. Omul umflat în pene de mândria apartenenței sale la turmă, și orb la adevăratul său rol care sălășuiește în el.

Păstorii pot fi mulțumiți: spiritul de turmă e totuși fratele bun al manipulării și nimic nu poate umbri mai bine realitatea inegalității din timpul zilei decât iluzia vesperală a egalității generale și a apartenenței la marea familie a telespectatorilor.

Dacă televiziunea pătrunde în bucătăria noastră cu respectuoasă subestimare față de atmosfera ei, atunci de ce să ne mire faptul că bucătăria noastră trebuie să pătrundă și ea, din ce în ce mai des, în bucătăria televiziunii: inspirându-se din banalitatea vieții noastre de turmă, televiziunea sprijină crearea acestei banalități - și, creînd-o, se inspiră, la rîndul ei, tot mai frecvent din ea. Această structură circulatorie a *îndobitocirii televizioniste*, împreună cu filosofia mincinoasă a reprezentării noastre reciproce, trebuie, în mod logic, să culmineze, mai devreme sau mai târziu, cu necesitatea de a împinge pe micul ecran, odată cu bucătăria, și propria noastră persoană

Și, într-adevăr: apariția pe micul ecran a așa-numiților spectatori de rînd (adică a acelor care sînt manipulați cel mai mult și își dau cel mai puțin seama de acest lucru) își are, în toată televiziunea mondială, bogata sa tradiție; cele mai variate concursuri, apariții ale spectatorilor, discuțiile cu ei, lectura scrisorilor acestora, etc., etc., pot fi văzute pretutindeni (în America am văzut o emisiune în care o anumită doamnă, de profesie casnică, a fost avansată pentru o clipă la rangul de Dumnezeu american *sui generis* : a spovedit alte femei casnice, oferindu-le - firește în cercul „intim“ al familiei naționale a televiziunii - diferite sfaturi conjugale cu caracter intim).

Televiziunea noastră a dovedit acum, încă o dată, că nu rămîne cu nimic mai prejos în această privință: dacă în urmă cu cîtiva vreme a înțeles că subiectele scenariilor de

televiziune trebuie să fie scrise de înșiși spectatorii lor, acum a ajuns, în fine, și la cunoașterea că, în programele ei, telespectatorii pot să și cînte. Și de ce nu? Sîntem doar cu toți tovarăși de petrecere și dacă Ivé Zidek poate să cînte la noi acasă, nu văd nici un motiv pentru care n-aș putea să cînt și eu în casa lui Zidek!

Ce-i drept: prezentatorul Dvořák mai strică un pic lucrurile prin aceea că tratează familiușele cîntătoare (fals), așa cum tratează copiii: adică, socotindu-i tîmpiți. Dar asta nu-i decît o defecțiune de detaliu. Principalul e că toată familia cîntă!

Hradeček, luni 25 august 1975

Alfréd Radok

(Necrolog)

Strădania sa perseverentă de a se înțelege cu el pe cale amiabilă și de a nu le câștiga favoarea cu tot felul de manevre tactice aparente, era uneori de-a dreptul înduioșătoare. De cele mai multe ori, firește, fără succes. Căci el nu s-au împăcat niciodată cu existența lui: Ba, mai mult, unii aveau față de el un sentiment de repulsie și de ură aproape fizică. Acel sentiment de ură înverșunată de care numai ei sînt în stare: oamnil fără inimă, lipsiți de fantezie, de simțul umorului, de generozitate, de talent, oamenii vanitoși, infatuați și orgolioși, oamenii cu ochi răi. L-au urît fiindcă - în mod surprinzător, un lucru l-au simțit cu o precizie neîndolehnică, și, anume, că-l demască. Nu prin ceea ce spune, ci prin aceea ce reprezintă - cu alte cuvinte, era un artist capabil nu numai să perceapă mai tălos decât oricine altul grozăvia obtuzității omenești dar mai era înzestrat și cu niște însușiri refuzate de soartă adversarilor săi: acelea de a vedea toate paradoxurile tragice și deopotrivă grotești ale vieții, de a se bucura de frumusețea ei și de a-i dezvălui mizeria, de a simți a cincea dimensiune a lucrurilor - dimensiunea misterului.

Alfréd Radok n-a fost un analist, un calculator sau constructor cu sînge rece. Mai curînd se aseamăna mediului: *știa*, fără să știe, *cum se face* că știe. A fost un regizor de o precizie incomensurabilă, cu o sensibilitate și de o finețe neobișnuită, cu un remarcabil simț al autenticității magice a spațiului, a situațiilor, a atmosferelor și a gesturilor. Nu exista în el nici o umbră de snobism intelectual: dacă se însplra

vreodată din artă, atunci o făcea numai din acea artă în care simțea un teren cu bogate posibilități pentru startul fanteziei sale; convențiile epocii și ale model nu-l interesau. A avut mulți imitatori, el însă n-a imitat pe nimeni. Punerile sale în scenă erau foarte variate, numitorul lor comun fiind doar acela că erau *radokulene*. Metodele de lucru pe care le practica erau, totodată, foarte riscante: mai mult decât la alți regizori, rezultatul depindea la el de o înțelegere aparte și adeseori aproape irațională cu colaboratorii săi. N-a fost un regizor dictator sau manipulator, ci, mai curând, un regizor „incendiar” - iar acolo unde n-avea ce să incendieze se trezea la strîmtoare. Să lucrezi cu el nu era ușor: nu orice actor se arăta dispus să iasă din stereotipul rutinei sale, să renunțe la toate suporturile experimentate spre a i se alătura lui Radok - acestui ghid enervant și imprevizibil, pe drumul dramatic al căutării de sine. Repetițiile cu Radok erau încărcate de o electricitate nervoasă de înaltă tensiune, mulți actori se temeau de ele, dar pușini dintre ei știau că în timpul lor cel mai mult se epuiza regizorul.

Nu e deloc întâmplător faptul că viața acestui bărbat, trăind cu o intensitate atât de profundă paradoxurile epocii și ale existenței umane, era el însuși împinzit de niște tragice paradoxuri. Cel mai frapant dintre ele a fost, poate, duplicitatea poziției sale: pe de o parte se număra printre pușinii regizori cărora teatrul ceh le datora atât de mult pentru atâtea noi și cu adevărat stimulatoare impulsuri din care s-au inspirat generații întregi de regizori mai tineri și care l-au ajutat pe alții actori în renașterea lor artistică, iar pe de altă parte nimănui nu l-a oferit același teatru ceh atât de puține ocazii de a se bucura de rezultatele muncii sale, de a le dezvolta în liniște și de a avea parte de aprecierea lor dreaptă. În destinul lui Radok era ceva din destinul hăituitului - un fel de Ahașver: alungat, aproape de fiecare dată, de la munca lui tocmai atunci cînd aceasta începea să dea roade.

È suficient să amintim măcar câteva din peripețiile drumului său artistic: cînd, după eliberare, i s-a oferit prilejul să-și investească toată experiența din timpul războiului într-un film despre lagărul de concentrare de la Terezin, a creat o operă modernă captivantă care deschidea noi orizonturi vizuale cinematografice, orizonturi asemănătoare cu acelea pe care, cu mulți ani mai tîrziu - într-o perioadă mai fericită - le-a extins cu succes o întreagă nouă generație de cineaști cehi. În schimb, Radok a fost condamnat pentru acest film de critica oficială și multă vreme după aceea a fost implicat să lucreze în domeniul cinematografilor.

Cînd în 1958 i s-a oferit ocazia să alcătuiască programul scenic pentru expoziția universală de la Bruxelles, a inventat lanterna magică - aceeași magică lanternă care a adus falma expoziției cehoslovace și care, apoi - după optsprezece ani - reprezintă Cehoslovacia în întreaga lume, modificînd *încă o dată și încă odată* idelle originale ale inițiatorului lor, înfruptîndu-se *încă o dată și încă o dată* din vechea ei glorie. Cînd însă, după întoarcerea de la Bruxelles, Radok a încercat să dezvolte procedeele, (folosite, inițial, numai pentru propagarea Cehoslovaciei), cu intenția de a le valorifica într-o creație artistică de sine stătătoare, el a fost izgonit din studioul Lanternei și improșcat cu noroi pentru eforturile sale.

De trei ori a fost regizor al Teatrului național praguez - și tot de atîtea ori a fost nevoit să părăsească Naționalul în ciuda faptului că înscenările sale s-au numărat întotdeauna printre cele mai bune, iar unele dintre ele au pus la timpul lor bazele artistice și creatoare de stil ale celei mai importante și mai expresive ere postbelice a Teatrului național - era Krejča.

Toată lumea a știut, de-a lungul anilor, că Radok s-a remarcat printre cei mai mari regizori moderni ai teatrului ceh - și, totuși, tocmai el a fost veșnic aspru dojenit, veșnic silnit s-o la de la capăt în altă parte, veșnic izgonit de undeva - și asta în acele vremuri cînd cei ce au știut să beneficieze de

impulsivitate lui și să le desfășoare mai departe, se bucurau de acum de gloria și recunoașterea unanimă.

Radok nu era în stare să accepte atitudinile și relațiile umane ca un observator pasiv: le trăia cu o intensitate profundă, căpătând adeseori contururi de un dramatism exagerat așa cum i le oferea optica sa nervoasă. Și atunci de ce să ne mire faptul că toate aceste eteme șicanări le suporta de două ori mai greu decât le suportăm noi, cel mai puțin simțitori.

De fapt, acest om, de o adâncă neliniște lăuntrică, n-a căutat toată viața decât un singur lucru: liniștea pentru a munci. Când într-o noapte tancurile au inundat Praga și în fața lui s-a deschis perspectiva de a fi nevoit să aprobe încă o dată, și, poate, sub o înfățișare mult mai gravă tot ceea ce absolvise înainte de atâtea ori, s-a decis să facă unicul pas, care, în situația lui, era cel autentic - pasul lui Ahașver: adică, să-și încerce norocul în altă parte. S-a dus acolo unde aștepta, în sfârșit, acea liniște ca să muncească, fiindcă simțise că a sosit timpul pentru o sumarizare mai coerentă a ceea ce descoperise el în viață, și fiindcă știa că patria lui nu-i mai oferea acest prilej. A plecat - și totuși a devenit victima ultimului tragic paradox al vieții sale: exact acei care-l persecutaseră toată viața, care-l înspăimântaseră atât de mult și din pricina cărora s-a hotărât în cele din urmă să-și părăsească patria - aceeași oameni de nimic, fățarnici, vanitoși, cu ochi răi, acoperindu-și lăuntrica lor deșertăciune cu sloganuri pseudorevoluționare, filifoni, intelectuali încrezuți și împăunați, compeșindu-și muștrările de cuget (de feciori de „familii bune“) cu decizii cenzoriale, stabilind ce e progresist și ce-i trebuie poporului, acești despoți mărunți, înhălțați cu niște la fel de mărunți antisemiți - tocmai aceștia i-au dat de urmă - găsimu-l pe Ahașver chiar și în îndepărtatul Göteborg, spre a mai apuca să-i amărască și ultimii ani de viață.

Dar, de fapt, nici moartea lui n-a fost ferită de cumplite paradoxuri: acest emigrant ceh nu moare departe și înstrăinat

de țara lui, așa cum cer manualele de citire, ci, dimpotrivă, în clipa în care, după ani de zile, se reapropie de patria lui - nu numai geografic (a murit în noaptea de 22 spre 23 aprilie la Viena, unde ducea tratative pentru pregătirea unei puneri în scenă la Burgtheater), dar și sufletește (urma să regizeze acolo o plesă contemporană cehă). Și, pe deasupra, moare într-o perioadă stranie, când de bună seamă, compatrioții lui nu vor putea să afle, nici măcar din scurtul anunț mortuar, că le-a murit un artist al poporului, în adevăratul sens al cuvântului.

Radok n-a fost un om politic, iar ambiția lui n-a fost aceea de a se confrunta cu epoca sa cu alte arme decât cu arma artelor sale. Cu toate acestea nu există în istoria modernă cehă vreun reviriment politic mai important care să nu se fi înscris cu duritate în biografia lui. Această biografie nu va constitui probabil o mândrie a istoriei culturii cehe și, probabil, curînd ea va fi dată uitării. Dar opera care a luat naștere pe proiecția orizontală a acestei vieți nu poate fi uitată. Cînd ne moare un prieten cu care ani în șir ne-am pus aceleași întrebări, am împărtășit aceleași speranțe și ne-am încurajat reciproc cu conștiința că suferim și ne bucurăm pentru aceleași cauze, chiar dacă în acest timp ne despart și zece cortine de fier, sîntem păgubiți de *ceva mai mult* decât de coprezența omenească a cuiva pe această lume: ni se prăbușește, deodată, o parte întreagă a lumii, mai precis a acestei lumi din care și pentru care trăim de fapt, a lumii existenței noastre reale, singura care - așa cum ne închipuim - conferă muncii și vieții noastre un rost oarecare. Și, în asemenea clipe, ne cuprinde, cu sporită putere, sentimentul propriei noastre inutilități: cu cine, pentru cine și de ce trebuie, de fapt, să mai vrem ceva? Dacă el nu mai e, la ce bun să mai fim noi aici?

Golul pe care-l lasă în viața noastră o ființă apropiată, are un singur și irepetabil contur. Putem să nu ne gîndim la acest gol, dar niciodată nu vom izbuti să-l înlăturăm sau să-l împlinim.

Și e bine să fie așa: căci de fapt tocmai neputința de a-l împlini este în ultimă, instanță, o altă formă a prezenței aceluia prin a cărui dispariție a luat naștere acest gol.

Da: atâta timp cât cineva ne lipsește, el se află, de fapt, alături de noi. Și pînă atunci, nici noi nu trebuie să ne simțim întru totul inutili: căci mereu avem posibilitatea să ne cufundăm în ascultarea tăcerii prezente a absenței prietenului, să-i deslușim mesajul ascuns, și să ne însușim misiunea pe care o cuprinde acest mesaj.

26 aprilie 1976

Procesul

Nu se întâmplă asta adeseori, și de obicei, se întâmplă atunci când puștii se așteaptă: ceva se desprinde undeva și un anumit eveniment - datorită unei îmbinări neprevăzute a premiselor sale lăuntrice și, mai mult sau mai puțin a unor întâmplătoare împrejurări exterioare - acest eveniment depășește deodată limitele funcției sale în contextul cotidianului obișnuit, sparge carapacea a ceea ce trebuie și pare să fie, și, brusc, își dezvăluie semnificația sa cea mai lăuntrică, și, într-o anumite privință, simbolică. Și, deodată, ceva, inițial deloc remarcabil, radiază cu o lumină neașteptată epoca și lumea în care trăim și, în mod surprinzător, evocă problemele lor fundamentale.

Aparent nu s-a întâmplat nimic deosebit: înfățișarea a avut loc la termenul stabilit, a durat atât cât a trebuit să dureze și s-a încheiat așa cum a trebuit să se încheie: cu condamnarea acuzaților. Și, totuși, ceea ce s-a întâmplat aici, sub privirile martorilor, a întrecut, atât de vizibil și cu atâta insistență, firescul, încât acest lucru l-au simțit până și cei ce aveau cele mai puține motive să-și îngăduie așa ceva: această impresie, pur și simplu, a plutit în aer din primele clipe, întărindu-se nestăvilnit ceas de ceas. Și, lucrul cel mai ciudat - nu se putea face nimic împotriva: jocul, odată început, trebuia jucat până la capăt și, în cele din urmă, să dea în vileag și felul în care inițiatorii lui s-au încurcat în plasa propriului lor prestigiu: în loc să se încumete să curme întreaga poveste și să-și recunoască greșeala, au preferat să participe până la capăt la acest spectacol înjositor, făcându-se de ocară.

Actorii acestui spectacol s-au trezit cu acest prilej într-o situație paradoxală: cu cât mai „cinstiți” își jucau rolul, cu atât mai evident scoteau la iveală importanța lor planificată, transformându-se, încet-încet, în coautorii unui spectacol cu totul diferit de cel pe care și-l închipuiau că-l joacă, sau pe care volau să-l joace.

Ce trebuia să fie, inițial, în acest proces procurorul? Pără îndoială purtătorul de cuvânt credibil și apărătorul „intereselor” societății, omul care să demonstreze în mod convingător spiritul scandalos al creației acuzațiilor, vulgaritatea ei, imoralitatea și consecințele ei antisociale.

Ce a devenit însă acest bărbat? Simbolul unei puteri îngîmfate și meschine, ce urmărește și persecută ceea ce nu-l în stare să încorporeze în imaginea sa sterilă despre viață, tot ce-l însoțit, riscant, original, neprefăcut și incoruptibil, tot ce-l lipsit de viclenie și prea exigent, prea deschis și prea misterios, tot ce-l prea aspru și prea delicat pentru gustul ei greoi, de fapt, tot ce e altceva decît ca însăși. Prin gura lui a vorbit aici o lume a manipulării spirituale, a oportunistului general, a istovirii afective, a banalității vieții și a falsei pudori morale; pe scurt, o lume a „stăpînilor”, a acelor stăpîni care, de cînd lumea, - fie că aveau pe buze fraze religioase, liberale, patriotice sau socialiste - au vrut să facă din artiști lacheii lor și împotriva cărora artiștii, de cînd lumea, s-au revoltat sau, cel puțin, s-au străduit să-l ridiculizeze. Acest bărbat îndîrjit, lipsit de imaginație și umor, a stat în acest timp învăluit în mantia pe care, în mod tradițional, „stăpînii” o îmbracă atunci cînd vor să se răfulască la luțea cu vreun fenomen creativ de nestăvilît; în mantia indignării patetice împotriva de-ăderii morale și a lipsei de respect față de „valorile” tradiționale ...

Ce-au vrut oare să fie Ivan Jirous și prietenii săi, aflați pe banca acuzațiilor? Categorie n-au vrut să devină, ca Dimitrov, etoi ce se transformă din acuzați în acuzatori, aruncînd o zdrobitoare reflecție-mărturie asupra acestei lumi. Mă îndoiesc

că au urmărit alt țel decât acela de a convinge tribunalul de nevinovăția lor și de a-și apăra dreptul de a scrie și a cânta cîntecele pe care le doresc. Ce trebuiau însă să fie potrivit autorului acestui scenariu? Niște turbulenți pletoși, respingători, acea „pleavă“ a societății, cum îl consideră domnul director al televiziunii, și de care orice cetățean serios se distanțează cu deznădăjduit.

Dar ce-au devenit ei, în cele din urmă? O personificare, fără volă lor, a acelor forțe din lăuntrul omului care-l obligă pe acesta, întotdeauna, de a se regăsi încă o dată pe sine, de a se delimita în lume în felul său, de a nu se tîrgui cu inima lui, de a nu-și înșela inima, de a spune lucrurilor pe adevărul lor nume și de a pătrunde - așa cum a spus în fața completului de judecată Pavel Zajček - în „planurile mai profunde ale ființei“, să pătrundă acolo pe cont propriu și pe propriul său risc, cu conștiința că se poate izbi, oricînd, fie de rezistența „stăpînilor“, și a neînțelegerii obtuzilor - fie de propriile sale limite.

Ce-a vrut, în fine, să fie președinta completului de judecată? Am sentimentul că, inițial, a vrut să fie, pur și simplu, un judecător obiectiv, care cîntărește fără idei preconcepute argumentele acuzării și ale apărării, depozitiile martorilor și ale acuzațiilor și care pronunță o sentință dreaptă.

Ce a făcut însă din ea acest proces? Un simbol tragic al unei justiții incapabile să-și apere poziția independentă și să pronunțe asemenea sentințe care să rezulte din conștiința umană, civică și juridică a judecătorilor, un simbol al unei justiții conștiente de manipularea ei de către putere, dar incapabilă s-o înfrunte, acceptînd, în cele din urmă, de bună voie, rolul amărît de funcționar slugarnic al „stăpînilor“.

Ce trebuia să fie de fapt acest proces în totalitatea lui? De bună seamă, nimic altceva decât una din obișnuitele verigi ale practicii justițiare cotidiene, deprinsă să schimbe destinele oamenilor, faptele și fărădelegile în vrafuri de dosare, anexe,

procese verbale și paragrafe plictisitoare; de bună seamă, nimic altceva decât o soluționare rutinieră a unuia dintre sutele de cazuri judiciare similare. Acest aspect exterior s-a menținut o vreme destul de îndelungată: formal a fost vorba, într-adevăr, doar de acele zeci și sute de depoziții scrise, respectiv verbale, ocupându-se pe larg de asemenea probleme cum ar fi, de pildă: dacă la concertul *The Plastic People* de la Bojanovice sau de la Postupice ușile sălilor au fost sau nu închise.

Această fațadă a temeiniciei și obiectivității judecătorești a început însă foarte curînd să se autoînvinovățească, dovedind că nu e altceva decât o perdea de fum menită să acopere ceea ce reprezintă în realitate acest proces: o dispută tulburătoare cu privire la semnificația vieții omului; o evocare stăruitoare a dilemei: ce trebuie, de fapt, să-și dorească omul în viață: să accepte, tăcînd, lumea așa cum i se oferă și să se integreze în ea ca un obiect supus și ascultător - sau, avînd forța necesară, să caute să devină un subiect liber al alegerii vitale; cu alte cuvinte dacă are, pur și simplu, „înțelepciunea“ de a se încadra - sau dacă are dreptul de a se împotrivi în numele spiritului propriu veridicității umane.

Multă vreme am meditat, fără succes, asupra ideli: cum aș putea să caracterizez, cel mai bine, trăirea acelei „desprinderi“.

A fost o poveste depresivă? Bineînțeles: putea, oare, să trezească alte simțăminte faptul că cea mai veridică impresie omenească au produs-o în sala de dezbateri cei aflați pe banca acuzaților, înconjurați de polițiști și duși în lanțuri chiar și la closet? Sau faptul că apărătorii și-au prezentat excelențele și epuizantele lor pledoarii, ca acuzații, la rîndul lor, s-au apărat convingător și procedura probatorie s-a prăbușit încetul cu încetul, prefăcîndu-se în pândări, într-o situație în care - așa cum bănuiam cu toții, acuzații erau, oricum, condamnați cu anticipație? Un reflex depresiv a „conferit“, de

altfel, întregului eveniment, însuși faptul *desprinderii* lui: ce altă impresie putea, totuși, să producă împrejurarea că această dispută privitoare la semnificația vieții omului se desfășura aici, în fața completului de judecată al Tribunalului raional Praga-Vest, sau faptul că nimeni dintre cei prezenți nu putea face singurul lucru ce trebuia făcut, adică să strige: „Gata, încetați odată cu comedia asta - împrăștiați-vă !”

A fost o poveste îndușoșătoare? Firește: cui nu i s-a pus un nod în gît, în asemenea clipe ca, de pildă, atunci cînd Karasek a șoptit cu vocea sugrumată de emoție că dacă Jirous va fi condamnat vrea și el să-l împărțasească soarta? Bineînțeles, din punct de vedere juridic e un nonsens, dar, în momentul respectiv, atitudinea aceasta era de o veridicitate atît de umană, încît într-o fracțiune de secundă i-a spus omului, despre esența lucrurilor, mai mult decît sutele de acte și dosare oficiale.

Uneori, povestea a fost aproape încordată, neliniștitoare, ba chiar chinuitoare (mai ales în acele clipe în care omul ar fi preferat el însuși să exclame ceva); și, dimpotrivă, de cele mai multe ori povestea îl proiecta pe om în lumea unei crase absurdități ...

Aceste relatări nu surprind însă întru totul întreaga trăire: pe un plan mai adînc, spre marea mea uimire, povestea n-a fost deloc deprimantă, ba, aș spune că în ciuda celor întîmplate, a cuprins și ceva de-a dreptul înălțător, stîrnit, probabil, de însăși conștiința participării la această irepetabilă iluminare a lumii, dar, mai cu seamă, de acel gînd tulburător că printre noi mai există oameni care, pentru dreptatea lor, garantează existențial și nu ezită să plătească atît de scump pentru imaginea proprie despre viață (în timp ce judecătorii lor nu sînt în stare să se sprijine decît pe garanția colectivă a colosalei puteri sociale, preferînd să trimită omul la închisoare fără o motivație solidă, în dorința lor de a nu risca o zgîrnetură, cît de mică, în cariera lor).

Undeva, în planul cel mai adînc al acestei trăiri am mai simțit un element, poate cel mai important dintre toate: un element *stimulator*; o provocare neintenționată, dar cu ațut mai insistentă; un fel de apel al exemplului: multe din menajamentele și prudențele pe care le cultiv, mi s-au părut, deodată, meschine, trezînd în mine un fel de dezgust sport față de orice viclenie, față de orice încercare de a te strecura, alunecînd fără durere, din dilema vieții; deodată, am descoperit în mine mai multă încăpăținare într-o direcție, și mai multă independență în cealaltă; și, deodată, mi s-a făcut silă de întreaga lume în care - așa cum mi-am dat seama în clipa aceea - continuam să mai stau cu un picior, adică în lumea porțișelor de scăpare.

Precum se vede, atunci cînd un eveniment se desprinde de el însuși - în acel sens mai adînc la care mă gîndesc acum - atunci, în mod inevitabil, se desprinde și ceva în noi: o nouă perspectivă asupra lumii deschide în noi o nouă perspectivă asupra propriilor noastre posibilități omenești, asupra ceea ce sîntem și a ceea ce am putea fi, iar noi - smulși din „omenia“ noastră „ruinleră“ - stăm iar față în față cu întrebarea, dintre toate cea mai importantă: cum să ne punem în concordanță cu noi înșine?

Despre acest aspect „stimulator“ probabil că n-aș scrie aici dacă n-aș avea certitudinea, că el nu e doar un produs al exageratei mele extravaganțe care, de altfel, adeseori mi-a fost reproșată. Dar n-a fost.

Generalizarea lui e dovedită de faptul că a știut să răzbată din sala de judecată (cu ușile închise), pe coridoarele tribunalului și pe scările acestuia; numai prin conștiința înălțătoare a gravității unei experiențe împărtășite de toți și prin stăruința apelului simțit la unison, se poate explica apariția rapidă a acelei comunități, în mod atît de bizar improvizate, care, pe tot parcursul dezbaterilor a existat și care a fost, categoric, ceva mai mult decît o *gloată* alcătuită

din prietenii aflați pe banca acuzaților și din oameni interesați în desfășurarea acestui proces. De pildă, au luat naștere aici și în afara acestui mediu, niște reguli noi, cu totul neobișnuite, ale relațiilor reciproce; au fost eliminate formalitățile de prezentare și de examinare reciprocă, au fost anulate obișnuitele comportamente convenționale, a dispărut obișnuita reținere - și, chiar sub privirile câtorva loturi din tabăra adversă (ce-i drept, lipsiți de uniformă) - au fost discutate zeci de probleme pe care mulți (poate), într-o altă împrejurare s-ar fi temut să le abordeze chiar și între patru ochi. N-a fost doar o comunitate de oameni mai atenți, mai comunicativi și mai încrezători într-o sporită măsură unii față de ceilalți, ci, totodată, o comunitate democratică de-a dreptul bizară: un bărbat la o vîrstă respectabilă, fost membru al C.C. al P.C.C., a stat de vorbă aici, fără reținere, cu niște tineri pe care-i vedea pentru prima oară, iar aceștia, la rîndul lor, au discutat, tot fără rețineri, cu acest domn pe care pînă atunci îl cunoscuseră cel mult din fotografii. Toate eventualele rezerve și opreliștii lăuntrice au dispărut aici, ca prin farmec, de parcă și-ar fi pierdut orice sens; acel „însă“, obligatoriu și inevitabil, devenea în această atmosferă ridicol, meschin și elastic; ca și cînd toți ar fi simțit că în clipa în care totul e pus în joc, nu mai rămîn decît două posibilități: să mizezi totul sau să capitulezi.

În a doua zi a dezbaterilor cînd am părăsit clădirea tribunalului de pe strada Karmelitska, îndreptîndu-mă spre cafeneaua Malostranska (unde, de altfel, s-au dus și ceilalți: noi și membrii lotului advers) și eram încă atît de copleșit de cele întîmplate, încît aproape că nu mai eram în stare să mă gîndesc la nimic altceva, m-am întîlnit întîmplător cu un regizor de film din generația mijlocie, care a început cu mine o discuție prietenoasă. La întrebarea cum o duc l-am răspuns, cu o logică nu prea elocventă, că vin de la un proces cu *underground*-ul ceh. M-a întrebat dacă procesul e legat de

afacerea aceea cu drogurile. I-am spus că nu e vorba de nici un drog, încercînd să-l expun, pe scurt, esența lucrurilor. Cînd am terminat, a clătînat din cap și m-a întrebat: Și, în rest? ...

Poate că-l nedreptățesc, dar în clipa aceea m-a cuprins sentimentul intensiv că acest om simpatic aparține unei lumi cu care nu mai vreau să am de-a face în viața mea - ascultați bine, domnule procuror Kovafik, urmează o vulgaritate - unei lumi de căcat a șmecherilor unși cu toate aliffile.

Hradeček, luni 11 octombrie 1976

Ultima convorbire

Aveam, cred, șaisprezece ani cînd am izbutit să-l înduplec pe un anume domn Jirkovsky care, pe atunci - în adîncul anilor cincizeci - se îngrijea, la Biblioteca universitară, de cărțile ce nu se dau „afară“, ca să-mi împrumute lucrarea lui Patočka „Lumea firească, o problemă filosofică“. Am citit această carte cu aceeași febrilă emoție cu care citisem pînă atunci alte cîteva cărți cehe greu accesibile (de pildă vechile culegeri de versuri ale clasicului Kolar). Aceste cărți - a căror vrajă magică era sporită în sufletul meu datorită reprimării lor - au însemnat atunci totul pentru mine: adevărul, adevărata cultură și inspirație - și multă vreme ele au fost unicul lucru care, din cultura cehă modernă, se adresa cu adevărat conștiinței mele, fiind, de altfel, unicele cărți care mă ispiteau să le citesc și le recitesc (încă o dată și încă o dată). Autorii lor trăiau în acele vremuri retrași, departe de desfășurarea vieții publice („sub gheața epocii“, cum spunea Pasternak), și de aceea cu atît mai mult mă tulbura gîndul că ei se aflau undeva, aici, în Praga, și cine știe, poate că îi și întîlneau zilnic fără să știu că erau ei. Descoperirea lor, și primele vizite la ei acasă, au avut darul să-mi dezvăluie lumea fascinantă a gîndirii și artei moderne și au însemnat pentru mine cele mai frumoase aventuri din acele timpuri, cărora le conferă și azi, în amintirea mea, o dimensiune și o atmosferă neobișnuită: căci descoperirea și înscrierea pe hartă a acestor „ape subterane“ au însemnat atunci adevărata mea viață.

Pe Patočka însă, nu m-am încumetat să-l caut, în schimb am studiat tot ceea ce am reușit să-mi procur din opera lui. În carne și oase l-am văzut pentru prima oară abia pe la sfârșitul anilor cincizeci, cu prilejul unei prelegeri în cerc restrâns, despre Komensky, la Muzeul național, unde m-am strecurat, Dumnezeu știe cum. Discret, cu o ținută plină de noblețe, vorbea domol, și fiecare cuvânt rostit de el mă nimerea în plin. Era pentru mine acel alt limbaj, mai profund și mai veridic, care mă captivase în cărțile ce nu se dau cu împrumut, exact acel limbaj pe care-l auzeam atât de rar în lumea din jurul meu.

Personal l-am cunoscut mai târziu, la începutul anilor șaiszeci, când Ivan Vyskočil începuse să-l aducă la Teatrul de la balustradă, iar el ne vorbea acolo, pînă noaptea târziu, despre fenomenologie, despre existențialism și, în general, despre filosofie. Să-l ascuți, era o adevărată voluptate: vorbea domol, uneori făcea cîte o pauză mai îndelungă spre a găsi cuvîntul adecvat, dar vorbea cu plăcere, captivant și cu atîta înflăcărare lăuntrică, încît pînă și actorii îl ascultau cu încordare. Forța expunerii sale nu consta doar în tot ceea ce cunoștea și în felul în care știa să pătrundă, fără ocolișuri, sub învelișul fenomenelor și relațiilor, ci în întrecaga sa personalitate, în veridicitatea, în modestia și umorul său neîntrecut. Aceste seminarii neoficiale te atrăgeau în lumea filosofării în sensul adevărat, originar, al cuvîntului. Nici un fel c'e plictiseală ce emană adeseori de la catedră, ci căutarea vie, pasionată a semnificației lucrurilor și propria luminare a situației tale în lume.

Mai târziu, după ce ne-am cunoscut mai bine, ne vedeam din cînd în cînd, dar eu nu mă puteam debarasa în fața lui de o anumită timiditate, care, ca o maladie cronică, îmi îngreuna întotdeauna contactul cu oamenii pe care-l prețuiesc nespus de mult; și, mai ales, cu cei ce au însemnat ceva în anii în care mi-am dobîndit, pentru prima oară, conștiința de sine. În prezența lor simt întotdeauna o ușoară închețare, mă încercă

mereu un fel de sfială, și nu-mi dau seama exact de ce: poate fiindcă nu sînt atît de instruit sau atît de precis în gîndire ca ei, sau fiindcă am făcut pînă acum atît de pușin, cã mă bucur pe nedrept de atenția oamenilor, fie în sens pozitiv (înainte) sau în sens negativ (acum). De cîte ori l-aș mai fi cãutat pe Patočka, și m-aș fi desfãtat cu expunerile lui, de n-ar fi existat aceste opreliști!

Sfielile mele au prins sã se risipeascã abia în ultima vreme, cînd începuserã sã ne lege nu numai identitatea punctelor de vedere asupra anumitor lucruri ce se petreceau în jurul nostru, ci și identitatea de pãrerii privind modul de a acționa, și - în cele din urmã - și un pic de activitate comunã. În asemenea zile tulburãtoare, Patočka înceta sã mai fie pentru mine doar idol, devenind mai mult om - iar eu, spre marea mea uimire, nu mă mai temeam sã depășesc poziția ascultãtorului devotat, adoptînd tot mai mult poziția partenerului de discuție. Abia atunci am început sã-mi dau seama cît de pușin am știut sã profit de posibilitatea de a sta de vorbã cu el liber, și asta, din propria-mi prostie și spre paguba mea și tot atunci am început sã înțeleg, în întrega ei amploare, discreta mãreție moralã a acestei personalități. Era pentru mine un adevãrat balsam, cînd, de pildã, un lucru pe care-l socoteam corect, dar nu eram în stare sã-l fundamentez articulat (sau, dimpotrivã, argumentația era prea vastã, încît simțeam cum expunerea mea își pierde veridicitatea), el știa sã-l explice atît de simplu, atît de concludent și cu o claritate de-a dreptul cristalinã - încît, datoritã lui, mă înțelegeam pe mine și îmi atestam propria-mi poziție.

Cel mai limpede mi-am dat seama de toate astea în timpul ultimei noastre întîlniri; am petrecut împreunã, - de față fiind și un al treilea cofãptaș - ultima pauzã dintre audieri, în sala de așteptare a închisorii Ruzyně și am filosofat. Din clipã în clipã unul dintre noi putea fi chemat în sala de dezbateri, dar asta, pe domnul profesor nu-l deranja cîtuși de pușin; în decursul improvizatului seminar cu privire la istoria ideii

nemuririi omului și a responsabilității acestuia, profesorul își cîntărea cuvintele cu aceeași grijă, de parcă am fi avut la dispoziție un timp nelimitat. Eu nu l-am pus doar întrebări, ci l-am prezentat și unele idei filosofice proprii (lucru, înainte de neînchisur), la auzul cărora el, cel puțin așa mi s-a părut, pur și simplu s-a entuziasmat, declarînd că nu are în mine doar un auditor politic. Înainte aș fi socotit asta mai curînd un act de complezență și, din timiditate, aș fi amînat o vizită la domnul profesor; în clipa aceea însă, m-a cuprins o dorință atît de puternică de a sta de vorbă cu el despre problemele fundamentale ale ființei, încît aș fi fost fericit - în perioada aceea plină de griji și îndoleli - să-i cer să mă primească în seara aceleiași zile, la el acasă.

Dacă aș fi făcut-o, tot n-aș fi ajuns la el: în ziua aceea nu m-am întors acasă de la Ruzyně și discuția cu Patočka despre nemurirea omului a rămas, pînă în clipa aceea (dacă nu pun la socoteală scurta vizită a soției mele în prezența anchetatorului), ultima convorbire pe care am avut-o cu altcineva decît cu lucrătorii ministerului de interne (anchetatorii) și ai ministerului Justiției (temnicerii). De aceea, cu atît mai multă nerăbdare și bucurie așteptam momentul cînd aveam să părăsesc această sumbră clădire - și unul din primele mele drumuri mă va conduce la el, ca să reînnoim firul discuției începute. Cîte întrebări și cîte teme nu mi-am pregătit! - acesta fiind procedeul meu preferat de a zbura pentru cîteva clipe din pustietatea aceea deprimantă și din disperata mea singurătate lăuntrică...

Pe urmă mi-a parvenit știrea că ultima mea convorbire cu Patočka va rămîne, într-adevăr, ultima. Nu voi zugrăvi aici cum am suportat această veste și toate prin cîte am trecut după aflarea ei; voi spune doar atît că atunci cînd îl lovește pe om vestea morții unei ființe apropiate, aici, în temniță, durerea e cu mult mai mare decît în altă parte - greu de spus de ce, probabil din multe motive, printre altele și pentru

faptul că, aici, nu e nimeni care ar putea să înțeleagă, măcar cu aproximație, ce s-a întâmplat. Iar pentru mine vestea aceasta a avut în plus acele ciudate și paradoxale conexiuni - a fost ultimul „din lumea noastră“ pe care l-am văzut; a fost o întâlnire care a avut darul să stărnească în mine, mai mult decât oricare dintre cele precedente, dorința fierbinte de a mă vedea cu el mai des și în decursul căreia mi-am dat abia seama câte mai voiam, de fapt, să-i spun, câte mai voiam să aflu de la el; și, pe lângă toate astea, să dezbaterem acea temă: căci, la urma urmei, vorbeam despre moarte!

De când mă știu, m-a șocat un lucru aparte: faptul că mor și oamenii care toată viața au meditat asupra morții, oamenii care au înțeles atâtea despre ea și despre semnificația ei, oamenii pentru care tema ființei și neființei a constituit o temă vitală. Știu că e o naivitate ceea ce spun, dar, întotdeauna, în asemenea împrejurări, mă reîncearcă sentimentul că aceste câteva individualități, care depășesc atât de radical obișnuitul orizont al vegetării umane și se dăruiesc atât de profund - cu toată ființa lor - problemelor legate de semnificația vremelniceii lor, ar trebui, într-un fel, răscumpărați sau amnistiați cu anticipație, ca și când moartea ar trebui să albă, măcar față de cei al căror spirit a trăit atâtea vreme cu ea într-o comuniune atât de intimă, un anumit respect sau o anumită pudoare. Și mereu, de fiecare dată, sînt din nou șocat de cunoașterea că lucrurile nu stau așa, ba, mai mult, că valabil ar fi tocmai contrariul și tocmai la cel care o prezintă cel mai mult, ca și când aceștia ar interesa-o cel mai mult, poate de teama că, în cele din urmă, ar putea să-i descopere misterele: și adeseori ea se grăbește spre el înainte de a se îndrepta spre ceilalți.

Dar i-a dibuit oare cu adevărat? Nu sînt chiar atât de sigur; ceea ce s-a întâmplat o dată, ceea ce a fost o dată, nu se poate totuși anula sau „expedia“; într-un fel anume se *află* aici - acolo - undeva - și nici o apoplexie nu poate schimba nimic în această privință. Și, se pare, că asemenea

individualități cum a fost profesorul Jan Patočka, cu tot ceea ce au fost, au gândit, au făcut, continuă să existe *mult mai stăruitor* decât mulți dintre acei de care moartea n-are motiv să se teamă și, deci, nici motiv să se grăbească să-i ia.

Ruzyně, 1 mai 1977

Era într-o duminică pe la miezul nopții și, împreună cu doi prieteni, căutam un local în care să putem bea un pahar cu vin. Spre marea noastră uimire l-am găsit; și nu numai că era deschis și duminică, dar era deschis pînă la ora unui Ușa - așa cum se întâmplă de obicei - era încuiată, așa că, am sunat. Nimic. După un timp am mai sunat o dată. Din nou nimic. După o pauză mai lungă ne-am încumetat să ciocănim în ușă, cu decență. Iar nimic. Cînd tocmai ne pregăteam să plecăm, ușa s-a deschis brusc, firește nu pentru noi, ci fiindcă ospătarul își conducea afară un prieten. Am profitat de ocazie și l-am întrebat politicos dacă n-a fi și pentru noi o masă liberă. Nici nu s-a învrednicit să ne spună că toate mesele sînt ocupate, sau că nu mai au chef de oaspeți, sau că dumnealul lasă să intre în local numai prieteni, cunoscuți sau pe oricine altul: pur și simplu, nu ne-a răspuns, nici măcar n-a clătinat din cap și, fără să ne privească, ne-a trîntit ușa în nas. Desigur, pînă aici nimic demn de remarcat în această poveste: asemenea scene se petrec la Praga, noapte de noapte, în dreptul celor mai multe dintre puținele circiumi și vinării care au mai rămas și pentru cetățeanul de rînd.

Deosebit e ceea ce a urmat: pe mine m-a apucat furia. Dacă spun că e ceva deosebit, o spun pentru că de felul meu nu sînt cîtuși de puțin impulsiv și că asemenea crize de furie subită, cînd mi se face negru înaintea ochilor și sînt în stare de lucruri pe care nu le fac niciodată și care nu mi se potrivesc deloc, mă cuprind, într-adevăr, foarte rar - așa spune o dată la șapte sau zece ani. Caracteristic în toată povestea e

că această furie nu e provocată niciodată de niște lucruri importante (ca de pildă, cînd sînt arestat, cînd sînt calomniat în public, cînd mi se ia locuința etc.), ci întotdeauna de niște lucruri absolut mărunte, meschine (în armată un soldat pe nume Ulver mi-a pus în glumă o pledică și eu m-am apucat, așa din nimic, să-l snopesc din bătaie). În sensul acesta criza mea din fața localului de noapte a fost fidelă tradiției mele personale.

Nu exclud faptul, că nimicul care are darul să mă irite în asemenea hal joacă adeseori doar un rol de substitut și că acesta trage, cum se spune, ponoasele pentru toate acele lucruri importante care nu sînt în stare să mă scoată din sărite. S-ar putea ca undeva, în substratul sufletului meu liniștit, să existe o baterie secretă care se încarcă încetul cu încetul și, atunci cînd potențialul acestei irascibilități acumulate în ascuns atinge un anumit grad, ajunge primul nimic ca paharul să se reverse și totul să se descarce pe neașteptate, în temelul unor motive aparent necorespunzătoare. Și, iată, nevinovatul ștrengar Ulver e aspru pedepsit pentru faptul că, timp de doi ani, sînt obligat să construiesc și iar să distrug, undeva, niște poduri de pontoane.

M-a cuprins deci furia și am început să izbesc sălbatic cu piciorul în ușa acelei vinării (spre uimirea mea nu i se întîmpla nimic, era, de bună seamă, dintr-o sticlă foarte groasă, sau incasabilă). Atitudinea mea era, firește, stupidă și absurdă, și, bineînțeles, condamabilă. Mă comportam ca o halmana. Rațiunea mea știa acest lucru, dar în clipa aceea nu avea asupra comportamentului meu nici o influență.

Probabil că ușa aceea juca atunci același rol de substitut, pe care-l jucase în urmă cu ani soldatul Ulver. De bună seamă, încasa picioarele pentru toate sfidările îngîmfate, pentru disprețul, umilința, grosolanția, lipsa de respect și de considerație ce-l însoțesc astăzi tot mai des pe drumul vieții sale, pe cetățeanul anonim. Încasa acele picioare pentru toate așteptările la autorități, pentru cozile în magazine, pentru

toate instituțiile care nu răspund la scrisorile cuvilncioase, pentru acei gardieni care nu mai știu să se adreseze cetățeanului decît așa cum se adresează majurul pușcărului, pentru toate conspirațiile mîrșave ale turnătorilor, ale bișnițarilor pe valută, care au izgonit din Praga nocturnă vesella ei neprefăcută, de odinicură. Încasa poate și pentru acei „băieți“, care-l lovesc pe Ladislav Hejdanek și le succesc mîinile copiilor lui Tomin pe scările u *Ublu*. Încasa pentru toată trufia de stăpîni a persoanelor oficiale și pentru înfricoșarea persoanelor neoficiale, trufie și înfricoșare ce se revarsă încet dar sigur în toate sferile vieții contemporane, dezumanizînd, pe nesimțite, cele mai diverse relații și medii de viață. Era, pe scurt, o fișnire a neputinței omului căruia i s-au proiectat, rezumativ, în mica lui umilință toate umilințele mari și complexe care-l asaltează viața.

Bineînțeles, toate acestea nu îndreptățesc și nu scuză cu nimic fapta mea golănească, ci, dimpotrivă; nu în felul ăsta se înfruntă întreaga situație - în felul ăsta mai curînd i te supui și începi să-l cedezi...

Numai că oamenii nu sînt totuși supraoameni și nu e de mirare deci, că, din cînd în cînd, le mai plesnesc nervii. Mai ales atunci cînd cineva îi încordează fără încetare.

Ceea ce a urmat nu e deloc surprinzător: ospătarul (un vlăjgan cît un munte) a dat buzna în stradă, m-a înșfăcat de guler și, cu ajutorul prietenului său, m-a fîrît în local unde s-au apucat amîndoi să mă tăbăcescă în lege, strigînd în acest timp că sînt un vagabond, un derbedeu sau cam așa ceva, și vor chema poliția ca să-mi ardă cîteva peste bot. Întrucît furia mea apucase de mult să se descarce, am adoptat o comportare realistă, adică, lașă: nu m-am împotrivit, nu le-am opus nici o rezistență. Realismului meu îi datorez faptul că, după un timp nou-vește a încetat să-l mai amuze. m-au azvîrlit înapoi în stradă și eu am scăpat din toată tărășenia teafăr și neprihănit. Revolta mea, oarecum pripită și nesocotită, împotriva unei umilinți minore (a faptului că

ospătarul nu s-a învrednicit să ne răspundă) a rămas, deci, fără urmări mai grave numai datorită împrejurării că am acceptat, în tăcere, o umilință cu mult mai mare (aceea de a mă fi lăsat snopit în bătaie).

Ce s-ar fi întâmplat însă dacă m-aș fi comportat ca un bărbat și m-aș fi împotrivit?

1) Aș fi plătit, probabil, în primul rînd acel tribut care se plătește de obicei pentru un asemenea act de bărbăție: aș fi pierdut o ureche și cîteva măsele, m-aș fi ales cu nasul rupt și cu o mîină frîntă, cu ochii *monoclași* și cu halna plină de sînge.

2) Mai grav ar fi fost, bineînțeles, dacă, ținîndu-se seama de faptul că întreaga poveste am început-o eu izbind cu piciorul în ușă, aș fi fost, în mod evident, învinuit, acuzat și deci și condamnat pentru acte de turbulență, potrivit paragrafului 202 din Codul penal și, astfel, mi s-ar fi afirmat de gît o a doua tinichea (în măsura în care acest lucru ar fi fost cu putință și nu m-aș fi ales din asta direct cu pușcăria pe o perioadă însumînd ambele pedepse, în plus cu acel „avantaj“ pentru mine că, de data asta, n-aș fi fost „politic“).

3) În ziarul *Vecerni Praha* ar fi apărut un scurt folleton despre isprăvile vicelanului luptător pentru drepturile omului în fața întrărilor în localurile de noapte pragheze.

4) Mulți oameni chibzuți și prevăzători ar fi spus: așa-i trebuie; asta i se trage de acolo că se poartă ca o halmana.

Așadar, nimic din toate astea nu s-a întâmplat. Dar eu am înțeles că paragraful 202 pîndește la tot pasul și că în fiecare dintre noi el are o mai mare sau mai mică misiune diplomatică. Și am mai înțeles și cercul vicios în care un om mai temperamental poate fi proiectat de acest paragraf. Băgați de seamă:

1) Paza întîi: avîntul umilirii generale favorizează crearea condițiilor prielnice ca unui asemenea om să-l slăbească

într-o bună zi nervii, și să săvârșească un „act de turbulență” moderată.

2) De îndată ce acest lucru i se întâmplă, e expus, din toate părțile aceluia care umilesc, unei noi și infinite mai grave umilințe și, dacă nu e în stare să adopte o atitudine „realistă”, așa cum am procedat eu, se împotrivesc. În felul acesta, firește, se face vinovat de un „act de turbulență” substanțial mai grav (dacă nu chiar „de atac împotriva unui agent al ordinii publice”).

3) Oricât de pedepsit ar fi, triumful e din nou de partea umilinței, de data asta cea mai gravă. Dacă e vorba de un om cu adevărat temperamental, acesta se trezește pe calea cea mai bună a unui „act de supraturbulență”, ale cărui consecințe mi-e teamă să le aprofundez.

Unde e capătul acestei povești?

Nu e oare caracteristica acestui cerc vicios unul dintre procedeele de a-l mîna pe oameni spre doritul „realism”, inclusiv la renunțarea la propria onoare și demnitate și la acceptarea comandamentului moral, azi aproape oficial: „nu stînge acolo unde nu te arde”? (Un prieten de-al meu a fost condamnat, la vremea lui, pentru „act de turbulență” fiindcă i-a tras o palmă unui cetățean care-l jignise prietena).

Toată lumea știe că oamenii nu-și pot permite să se pălmuiască între ei după bunul plac, sau să izbească, nepedepsiți, cu piciorul în ușile vinărilor. Cu toate acestea mie paragraful 202 mi se pare, într-un fel, suspect. Am vorbit nu de mult despre asta cu un jurist care mi-a spus că acest paragraf e un „import din răsărit”, care la noi nu are o tradiție juridică. Nu e ce-i drept un paragraf cu caracter politic, dar e vîlstarul unui anumit mod de a governa. De altfel, are multe elemente comune cu paragrafele politice:

1) E foarte elastic: act de turbulență poate fi socotit în esență orice, dacă se găsește cineva să declare că a fost indignat de cutare sau cutare poveste (un adevărat paradis pentru denunțatori).

2) Modul lui de folosință depinde, mai mult decît e sănătos, de climatul politic și spiritual al epocii. (Dacă, în 1963, cînd a inaugurat prima expoziție a lui Jiří Lacina, criticul Ivan Jirous ar fi avut o conduită de zece ori mai șocantă decît în anul 1977, cînd i-a inaugurat o altă expoziție, nimănui nu i-ar fi dat atunci prin minte să-l bage în pușcărie pentru un pretins act de turbulență, așa cum i-au făcut acum).

3) Ușor poate fi și, de altfel, adeseori este folosit în scopul represiunii politice. Cunoșteam doar unele cazuri din împrejurimile noastre cele mai apropiate: e nevoie să condamni o formație muzicală neconformistă? E acuzată de acte de turbulență! E nevoie să împiedici un grup de tineri să se întâlnească la cineva acasă? E suficient să-l arestezi pe amfitrion pentru acte de turbulență - o motivație faptică se născocoște oricînd, iar un martor „indignat“ se găsește cu ușurință! E nevoie să persecuți un *cartist*? E suficient să-l surprinzi că a băut un pahar în plus, după care i s-a făcut rău într-un tramvai pustiu - și gata actul de turbulență! Cîți „turbulenți“ ar fi, oare, în cercurile *establishment*-ului, dacă acest paragraf ar fi aplicat deopotrivă și în ceea ce-l privește?! Sau invers: ce ne-ar mai fi rămas din avangarda interbelică, dacă pe atunci ar fi existat *două sute doi-ul* și dacă puterea burgheză din acea vreme l-ar fi folosit ca instrument de represiune politică?

4) Depinde de bunul plac al puterii cînd se emite și cînd nu se emite actul de acuzare potrivit paragrafului în cauză. (Dacă, de pildă, directorul unei importante întreprinderi pragheze face tărăboi în Piața Václav și povestea are darul să mă indigneze în asemenea hal încît mă duc și depun împotriva lui o plîngere penală, cei de la procuratură nu vor

face decît să zîmbească sau - ceea ce-i mai mult decît probabil - vor trimite plîngerea direct lui Martinovsky ca s-o adauge la colecția sa de documente împotriva mea. În schimb, dacă în același loc tărăbolul îl fac eu, și respectivul director mă denunță, e foarte probabil că voi fi acuzat pentru săvîrșirea unui act de turbulență).

5) Ușor se poate întîmpla și adeseori se și întîmplă să fie folosit în scopul unor răfuleli personale: e de ajuns ca domnul A., dușmanul domnului B. să se bucure de o poziție mai bună și să declare că a fost indignat de comportamentul domnului B. - și pe loc i se afirmă de gît domnului B. *două sute doi-ul* (fie și numai pentru faptul de a-și fi înjurat șeful sau condițiile de viață, de a fi folosit un cuvînt ordinar, de a avea alte deprinderi - de a cînta pe scara imobilului sau de a permite tot acolo cînelui său să latre).

Totul demonstrează că paragraful 202 (al Codului nostru penal) a luat naștere și a evoluat ca unul dintre nenumăratele instrumente cu ajutorul cărora puterea centralistă (inițial vădit țaristă, azi și a noastră) îi ține pe cetățeni într-un șah etern. Oamenii, ce-i drept, nu știu prea multe despre acest paragraf, dar, fără îndolală, îl simt plutind în aer. E un paragraf ce sugerează oglinda fidelă a unei puteri nespuse de bucuroase atunci cînd oamenii nu se întîlnesc prea mult (firește în măsura în care nu e vorba de întîlniri pe care ea însăși le organizează și le controlează), cînd, în măsura posibilităților, nu se duc nicăieri, și dacă totuși se duc au acolo o atitudine liniștită, discretă și umilă. A unei puteri căreia îi convine cînd oamenii se urmăresc, se supraveghează reciproc, și se tem unul de altul. A unei puteri care concepe societatea ca pe o turmă a cărei obligație este aceea de a fi în permanență îndatorată și recunoscătoare pentru faptul de a avea ceea ce are.

M-ar interesa cîți oameni zac în pușcările în temeiul paragrafului 202 și pentru ce anume se află acolo, concret. Nici unul nu este considerat deținut politic și, de fapt, nu se

știe nimic despre el. Datele concrete privind aplicarea acestui paragraf ne-ar spune, poate, puțin mai mult despre caracterul puterii sociale, decât ne spun în această privință cunoscutele date despre aplicarea paragrafelor politice. Cum putem ști câte manifestări mărunte ale nemulțumirii cetățenești au fost lichidate cu ușurință și repezițiune prin folosirea acestui procedeu, câte răfuieli personale, mascate printr-o loialitate servilă, au fost rezolvate în acest fel; câtor oameni lipsiți de putere și de apărare li s-a distrus viața pentru niște prostii, pe care omul puterii le poate face zilnic la discreție; câți sînt, printre cei condamnați, victime tipice ale samavolniciei și ale practicilor represive ale puterii care nu suportă nici un fel de manifestare sau împotrivire originală, nici o abatere de la modul de viață, de comportare și gândire standard? Dar nu numai atât; se poate aprecia în vreun fel, cum a contribuit, în general, acest paragraf la nivelarea, uniformizarea, decolorarea și mortificarea vieții?

Ce merite a avut pentru folosirea delațiunii, pentru avîntul compromisului egoist, al indiferenței, al înfricoșării generale și pentru decăderea bucuriei spontane a vieții?

Repet încă o dată - nu e un gest frumos să izbești cu piciorul în ușile localurilor de noapte și orice societate trebuie să se împotrivescă într-un fel haimanalelor care săvîrșesc asemenea fapte. Asta-i o treabă.

Dar omniprezentul, alunecosul și total indecentul paragraf 202, folosit oricînd și împotriva oricui - și în plus, aflat în mîinile lor - e altă treabă.

În jurul proceselor politice e multă muncă și se face multă zarvă. De altfel, nimeni nu prea le dă crezare. *Doiul sute doi-ul* e din toate punctele de vedere mai practicabil: la urma urmei cine-l dispus să la apărarea unor haimanale?

În același timp, posibilitățile lui sînt nelimitate: o dată va fi de-ajuns un zîmbet firav, un „ura” cu voce stînsă, o clipă de meditație suspectă, altă culoare a cravatei.

E, categoric, un paragraf cu perspectivă.

E, ca să zicem așa, paragraful viitorului.

Paragraful anului 1984.

La finele anului 1977 mi s-a iertat - deși cu prețul unei umiliri destul de înfricoșătoare - izbâitul cu piciorul în ușa localului de noapte.

Mi s-ar ierta, oare, astăzi?

• 17 ianuarie 1978

*Pământul vulește
Ce-o fi oare?!
Nu-ți fie teamă
Poporul muncește...*

(CHARLIE SOUKUP)

Mulțumită faptului că de data asta, formal, eram doar deținut de drept comun și, deci, nu eram izolat, m-am înfîlînit în decursul celor șase săptămîni de arest preventiv, în diverse ocazii (la doctor, în sala de dușuri, în timpul plimbărilor), cu alți cincizeci de deținuți și am putut să-i întreb pentru ce se aflau acolo. Pare de-a dreptul incredibil, dar deși codul penal cehoslovac însumează trei sute de paragrafe, cel puțin treizeci din cei cincizeci de deținuți erau urmăriți în temeiul unui singur paragraf: 203 pentru acte de parazitism. Nu pretind că înfîlînirile mele înîmplătoare alcătuiesc o mostră reprezentativă a persoanelor aflate în detenție preventivă sau în plină execuție a pedepsel. Dar, întrucît datele statistice de acest gen sînt strict secrete, nu-mi rămîne altceva decît să pornesc de la propria-mi experiență și să presupun că mai mult de jumătate din deținuții cehoslovaci e alcătuită azi din oameni urmăriți și pedepsiți pentru acte de parazitism.

De unde pînă unde aștia paraziți într-o națiune cu o așt de bogată tradiție a hărniciei?

Deținuții - cel puțin în privința cazurilor care-i privesc personal - de cele mai multe ori nu se mint între ei. Ceea ce mi-a fost dat să aud de la toți acești „paraziți“ mi-a oferit, la întrebarea mea, următorul răspuns: se află printre noi așt de mulți, numai pentru faptul că majoritatea dintre ei nu sînt deloc paraziți.

Un moșulică spală vasele într-o cîrcumă și în același timp - deși cu șovăielnică tărăgănare - aleargă să obțină o pensie de invaliditate. Cîrcumarul îi dă de lucru la învoială, fără un

contract de muncă încheiat în bună regulă. Povestea e descoperită și rezultatul: Moșului i se afirmă de gît paragraful 203 și zace în pușcărie.

Un muncitor nu izbutește să fie angajat potrivit calificării sale, sindicatul nu-i la apărarea, muncitorul se înfurie, nu se mai duce la lucru și așteptată cu seninătate să vină cineva să discute cu el. Un fel de grevă particulară. Peste o lună vin într-adevăr dar cu învinuirea potrivit paragrafului 203, adică să-l ridice și să-l ducă la închisoare.

Dar astea nu sînt nici pe departe cazurile cele mai drastice. Majoritatea paraziților sînt oameni care, pur și simplu, și-au dat demisia și, înainte de a apuca să-și găsească un alt loc de muncă, au fost legitimați și, constatîndu-se că nu au în buletinul de identitate ștampila întreprinderii unde lucrează, au fost acuzați de parazitism și azvîrliți în pușcărie. Am stat de vorbă cu oameni care zac în închisoare, așteptînd să fie judecați numai pentru faptul de a nu fi fost o lună sau trei săptămîni în „cîmpul“ muncii. Îi amenință pedeapsa cu privațiune de libertate pînă la trei ani (iar în caz de recidivă, poate și mai mult).

Bineînțeles, acești oameni nu corespund cîtuși de puțin imaginii lalce a parazitismului: nici vorbă de tipul șarmant al *gigolo*-ului, de feciori de bani gata sau de *playboy*, ci de muncitori cît se poate de obișnuiți, tineri trudii, cu palmele bătătorite, oameni cu familii numeroase care, de-o viață, nu fac altceva decît să muncească din greu (nu înțimplător tocmai aceștia suportă dintre toți cel mai greu inactivitatea din închisoare).

Sînt evident, cu mille. Da, într-un stat care pretinde a fi un stat al muncitorilor, închisorile gem de muncitori.

Constituția cehoslovacă stipulează și garantează dreptul la muncă. Nu pomenește însă nimic despre obligativitatea muncii. Și, totuși, la noi, obligativitatea muncii există. Înfățișată firește, de paragraful 203. Nu e vorba aici de o obligativitate a muncii ascunsă, ci de o obligativitate cît se

poate de fățișă: polițiștii, anchetatorii și procurorii vorbesc despre ea absolut deschis: nu ai în buletinul de identitate ștampila întreprinderii sau a instituției la care lucrezi, ești socotit în mod automat un ins care a încălcat legea.

Paragraful 203 spune: Cel ce evită în mod sistematic munca cinstită și se lasă întreținut de cineva ori își procură mijloacele de existență prin alte procedee ilicite va fi sancționat cu pedeapsa privațiunii de libertate pe o perioadă pînă la trei ani.

La prima vedere povestea nu sună deloc înflorător. Practica însă e destul de înspăimîntătoare:

1) „Sistematicitatea”, nespecificată mai detaliat, pur și simplu nu e luată în considerație: în mod practic, pentru parazitism poate fi urmărită orice persoană care un anumit timp nu e angajată legal, dar durata șomajului în temeiul căreia se emite actul de acuzare depinde numai de bunul plac și de conjuctura respectivă.

2) Noțiunea, neclară, de „muncă cinstită” e interpretată mecanic ca încadrare legală în „cîmpul muncii”. Că oamenii încadrați legal pot chiuli în mod sistematic de la munca cinstită și, dimpotrivă, munca cinstită se poate face și fără această încadrare, asta, bineînțeles, nu mai interesează pe nimeni.

3) A doua caracteristică a actului penal de parazitism, adică asigurarea mijloacelor de trai prin procedee ilicite, nu e nici ea concretizată mai detaliat, puțin fi, deci, interpretată tot după bunul plac și, adeseori, nici măcar nu e demonstrată: pentru urmărire și condamnare ajunge dacă e întrunită prima caracteristică - aceea de evitare a muncii cinstitute. Că un om poate trăi din economii, din cîștiguri la loterie, din activitate literară neaprobată oficial (ca de pildă eu), din moșteniri, etc. etc. și că, pînă la urmă, întreaga poveste îl privește personal, asta, firește, nu se ia în considerație. În măsura în care anchetatorul se învrednicește, totuși, să caute „caracterul ilicit”

al dobândirii mijloacelor de existență, îi poate servi drept act doveditor orice nimic. Am întâlnit aici oameni care zăceau pentru nimic, fiindcă împrumutaseră de la un prieten 200 de coroane și, colac peste pupăză, mai avuseseră și ghinionul ca tocmai atunci să nu fie angajați și astfel să fie închiși înainte de a-i restitui banii prietenului sau de a-i cere acestuia să-l ierte de datorie; mulți - fără nici o legătură între ei - m-au asigurat că e de ajuns ca două persoane să depună marturie că au luat masa de seară la ele sau că acestea le-au plătit consumația la circumă, și gata dovada actului de dobândire ilicită a mijloacelor de existență. (Un muncitor - culmea încadrat în „cîmpul“ muncii - a fost acuzat în temeiul paragrafului 203 pentru faptul de fi acceptat invitația unei colege de muncă să la masa împreună la un automat și de a o fi lăsat să plătească întreaga consumație (pentru amîndoi) în valoare de 175 de coroane; pe urmă s-a iscat între ei o neînțelegere și ea l-a denunțat. În cazul de față, pentru variație, a fost de ajuns doar a doua caracteristică a actului penal - și, pe deasupra, în aceea formă absurdă pentru ca un muncitor să fie acuzat, cu toată gravitatea, de parazitism și să înfunde pușcări).

4) O sursă importantă de samavolnicie în aplicarea paragrafului 203, este nerespectarea, din principiu, a principiului de bază al oricărei ordini juridice civilizate (valabile încă din vremurile Romei antice), prin aceea că se caută pe toate căile demonstrarea vinovăției și nicidecum a nevinovăției. Anchetatorii, procurorii, judecătorii, ba chiar și mulți apărători consideră că nu e nevoie să-l dovedești pe acuzat culpabil de „procedee ilicite“ pentru dobîndirea mijloacelor de existență, ci, dimpotrivă, acuzatul e dator să explice din ce trăiește, cu alte cuvinte, să-și dovedească nevinovăția. Nevinovăția nedovedită e considerată vinovăție dovedită, iar în cazul în care acuzatul nu aduce dovezi că trăiește, de pildă, din economii, faptul e socotit drept o

dovadă concludentă că acuzatul e parazit. (Nu se pune aici chestiunea dacă dovada nevinovăției poate sau nu poate fi depusă, ci e vorba de caracterul antijuridic al procedurii prin care se cere a fi depus).

O singură propozițiune și în fond vagă, discretă, pe care se bazează paragraful 203, este, deci, mulțumită tocmai confuziei, samavolniciei și, adeseori, chiar aplicării ei antijuridice - cheia pentru urmărirea de proporții, neobișnuit de dură, a tuturor persoanelor care încalcă, indiferent cum, o lege niciodată emisă, prin care se reglementează obligativitatea oricărui cetățean de a avea o ocupație permanentă. (Propozițiunea care asigură această practică contestabilă chiar și prin puținul pe care-l spune: personal am serioase îndoieli asupra dreptului moral al societății de a-și pedepsi cetățenii pentru faptul de a fi întreținuți de alte persoane și, deci, în mod automat, chiar și atunci când acest lucru se petrece în condițiile deciziei libere a ambelor părți. Dar asta e, de-acum, altă problemă: nu urmăresc să fac aici nici o analiză a ordinii juridice, ci încerc doar să reflectez asupra aplicării ei practice).

Unde trebuie să căutăm cauzele acestei stări atât de șocante? Să fie vorba aici de vreo intenție ascunsă și bine gândită (derivând, de pildă, din necesitățile economiei naționale)? Ori de o scăpare izvorînd din greșita înțelegere a ideii legiului? Să fie vorba de prostul obicei (generalizat) al anumitor sectoare ale puterii de stat, ori, poate, de îndoielnica lor strădanie de a înfrunța demoralizarea ce se adâncește în sectoarele productive prin menținerea efectelor și nicidecum prin înlăturarea cauzelor acestora?

Toate acestea pot juca un rol oarecare. Cauza cea mai legitimă a întregului fenomen e însă, după părerea mea, în altă parte: ideea că fiecare cetățean e obligat să aibă un loc de muncă și pe cât posibil stabil, confirmat cu ștampila întreprinderii în buletinul de identitate, nu e, în ultimă instanță, nimic altceva și nimic mai puțin decât un produs

logic al unui sistem pentru care omul nu-l decît un şurub al unui mecanism social, un şurub a cărui menire în lume e epuizată, fără reziduuri, prin exercitarea oarbă a funcţiei ce l-a fost delimitată. O asemenea concepţie presupune însă că mecanicul trebuie să aibă în permanenţă o privire de ansamblu asupra fiecărui şurub, să aibă un control perfect asupra funcţionării lui, şi, deci, nu poate să-l permită nici un fel de abatere, originalitate sau iniţiativă proprie - nimic din ceea ce ar aminti, măcar pe departe, ideea de libertate.

E vorba deci, aici, de o consecinţă *logică* a unui sistem care prin însăşi esenţa lui, trebuie să ştie clipă de clipă cine eşti, ce faci, de cine depinzi, cît câştigi - tot aşa cum trebuie să ştie unde locuieşti, cu cine şi unde călătoreşti, ce citeşti, cu cine te înfleşti, ce gîndeşti... E o consecinţă a unui sistem a cărui existenţă, în sine, e întemeiată pe ideea că totul e ținut în evidenţă, dirijat şi controlat printr-o centralizare desăvîrşită: nu numai viaţa publică şi munca, ci şi viaţa intimă, nu numai stilul de viaţă, ci şi ceea ce naşte din el: gîndirea, lumea lăuntrică a omului. Standardizarea e o condiţie a funcţionării lesnicioase, iar supravegherea totală e garanţia standardizării. Tot ce se abate, orice diferenţiere, deosebire, spontaneitate sau originalitate, unicitate de sine stătătoare şi intangibilă, tot ce nu e dinainte cunoscut şi necontrolat, e indezirabil şi, în cele din urmă, pedepsit.

Principiul obligativităţii muncii este un component al dreptului absolut al statului asupra cetăţeanului: e o manifestare logică a statului centralizat, cu idealul său de organizare semimilitară a societăţii; este aceea expresie firească a caracterului necrofil al puterii birocratice (în sensul analizei lui Fromm).

Dacă însă urmărirea din ce în ce mai aspră a fiecărei neregularităţi în sfera folosirii braţelor de muncă decurge dintr-o aberantă concepţie a vieţii şi din tot afit de aberanta condiţie a muncii (nicidecum ca mijloc de eliberare a omului, ci, dimpotrivă, ca un instrument al înrobirii lui tot mai adînci),

concepții proprii actualului sistem politic, - asta înseamnă, de la sine, că majoritatea „paraziților“ închiși în zilele noastre sînt *de facto* (și indirect), deținuți politici.

Nu intenționez, firește, să-i idealizez pe toți și să fac din ei niște mielușei ai Domnului. Dar sînt încredințat că într-o majoritate zdrobitoare sînt oameni care nu trebuie să înfunde pușcările. Nu e vorba de nici un fel de pușlamale. Cel mai mult dintre ei sînt doar niște nenorocoși, ghinioniști, oameni amărîți, neunși cu toate alifile, greu adaptabili. Adeseori sînt victime ale „propriei incapacități de a fi liberi“, oameni care n-au știut să se stăpînească și au încercat, măcar pentru o clipă, să se zmulgă din lanțul concepției de galere a muncii: răzvrățiți mărunți împotriva ordinii sterile a unei societăți birocratico-consumatoare, oameni care, pur și simplu nu sînt în stare să rămînă ferecați toată viața de un singur „țăruș“, oameni incapabili să armonizeze, printr-un camuflaj spiritual, acea slabă adiere a trascendenței care și acum le înfioară sufletele cu existențele statului administrativ. Mulți dintre ei s-au trezit aruncați la periferia societății, cucerindu-și pecetea de răufăcători, numai pentru faptul de a fi refuzat să se risipească în anonimatul așezărilor satelit, dornici să-și păstreze unicitatea și de a lăsa în urma lor o poveste de culoare proprie, ricoșînd periculos din orizontul cenușului generalizat. Pe scurt, tipul actualului „parazitar“ din închisoarea Ruzyné îmi apare ca un produs al unei epoci care le pretinde oamenilor să plătească, pentru fericirea lor aparentă, *cu pierderea propriei lor identități*. E o victimă a unei epoci care, prin însăși existența ei, contestă și nu poate să nu-i conteste omului unul dintre cele mai importante drepturi umane: dreptul la mișcare în sensul cel mai larg al cuvîntului (nu e lipsit de interes faptul că din punct de vedere etnic, cei mai pedepsiți în țara noastră sînt azi tocmai acei oameni avînd cea mai puternică dispoziție etnico-genetică de a fi nomazi - adică țigani!).

Poate fi la prima vedere paradoxal, dar în realitate e, pînă la urmă, o legitate și faptul că, prin politica sa în acest domeniu, actualul sistem nu limitează omul numai ca om, ci și omul ca subiect de consum: să nu fie oare o anumită circulație spontană prin lume a forțelor de muncă, circulație rezultînd din situații și relații sociale neplanificabile - acea înîmplătoare mișcare a moleculelor lui Brown - un *binerland* firesc al pieței brațelor de muncă ce funcționează sănătos, ca un stimulent al dinamismului economic, și nu e, oare, principiul manipulării administrative a acestei sfere, drastic susținut și de actuala aplicare a paragrafului 203, o nouă frînă a dezvoltării economiei normale?

N-am ce-l face, dar după mine un muncitor care de-o viață întreagă pavează străzile și care într-o bună zi hotărăște să rămînă acasă, și pentru asta e aruncat în temniță pe viață de niște funcționari administrativi, e, după mine, unul dintre cei mai aprigi acuzatori ai actualei puteri birocratice...

Nu sîntem mulți, dar iată, spre uimirea multora mai existăm: intelectuali care, ce-l drept, am fost izgoniți din posturile noastre și declarați odată pentru totdeauna, „falși”, dar care, în pofida acestei situații, trăim de mulți ani în șir, fără a avea o încadrare permanentă în „cîmpul muncii”. Deocamdată n-au venit peste noi cu *două sute trei-ul*, în ciuda faptului că munca noastră nu e considerată de dumnealor muncă (și cu atît mai puțin mai cinstită), iar subzistența noastră e etichetată în permanență și public drept „ilicită”. Desigur, ar fi o prostie din partea lor să ne pretindă să avem o ocupație, de vreme ce nicăieri nu vor să ne angajeze. Totuși, de cerut am putea cere și, dacă am reuși, n-ar fi o problemă să ne transforme din falși veseli și liberi în pușcăriași - parazii. De ce n-au făcut-o pînă acum? De ce tocmai noi o ducem în privința asta mai bine decît acel bătrîn care spăla vesela fără un contract legal de muncă și alerga prea încet și șovălelnic ca să obțină o pensie de invalid.

S-ar putea ca asta să fie, într-o mică măsură, o manifestare atavică: un fel de drept la încetineală și șovăială, derivând din originalitatea intelectualității noastre, pe care, totuși fără volor, ne-o recunosc. (Un muncitor, - adică „la origine“ muncitor - care astăzi a devenit poet neoficial, ar putea ajunge în câteva săptămîni mai mult ca sigur la Ruzyně). Motivul principal pentru care n-o fac e însă altul: ei știu că ne-am împotrivi.

Cum să te opui acestei excepționale situații proprii? Să ceri abrogarea unui „privilegiu“ ar fi nu numai ridicol ci, în primul rînd, o absurditate: știm, doar, că nu e vorba de un privilegiu, ci numai de o formă mai moderată a injustiției. A ne bucura însă că o ducem mai bine decît acel moșulică numai datorită faptului că sîntem mai buni de gură, totuși, nu se poate.

Există în privința asta o singură soluție firească: să-l apărăm și pe el.

De mai bine de un an acționează la noi o comunitate, care, ce-i drept, nu are posibilitatea de a lupta pentru toți bătrînii arestați pe nedrept, dar care poate face totuși destule pentru ei. Și care e, de altfel, predestinată unor asemenea treburi prin aceea că în miceliul ei spiritual a existat, printre altele, și revolta împotriva principiului „dezbină și stăpînește“.

Hradeček 1 aprilie 1978

CUPRINS

SCRISOARE DESCHISĂ ADRESATĂ LUI GUSTÁV HUSÁK (1975)	5
--	---

FOILETOANE

Toată familia cîntă (1975)	46
Alfréd Radok (1976)	51
Procesul (1976)	57
Ultima convorbire (1977)	65
§ 202 (1978)	71
§ 203 (1978)	80

„Nu e, oare, acea pasiune mută, de lungă durată, a vieții acelor nevoi, interese, contradicții și tensiuni ale întregii societăți, în permanență reprimată și totuși ireprimabile, care provoacă mereu, ..., acele devastatoare zguduirii ale puterii?”

Václav Havel — 8 aprilie 1975

ISBN 973-9131-13-1